

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Економіко-правовий факультет
Кафедра цивільно-правових дисциплін

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Форми та засоби захисту інтелектуальної власності

«Forms and Ways of Defense of the Intellectual Property»

Виконав: здобувач очної (денної)

форми навчання

спеціальності 081 Право

Освітня програма «Право»

Каланчук Владислав Олександрович

Керівник: к.ю.н., доц. Клейменова С.М. _____

Рецензент: д.ю.н., професор Смитюх А.В.

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
№ ____ від _____.____. 2025р.
В. о. завідувача кафедри

_____ Віктор МАСІН / бали)
(підпис) (прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № 6 :
протокол № ____ від _____.____.2025 р.
Оцінка _____ / _____
_____ / _____

(за національною шкалою / шкалою ECTS

Голова ЕК
_____ Олена МИКОЛЕНКО
(підпис) (прізвище, ім'я)

Одеса 2025

З М І С Т

ВСТУП	с. 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	с. 7
1.1. Поняття та правова природа інтелектуальної власності.....	с. 7
1.2. Суб'єкти та об'єкти правовідносин захисту інтелектуальної власності.....	с. 16
1.3. Поняття, зміст та форми захисту інтелектуальної власності.....	с. 31
Висновки до Розділу 1.....	с. 38
РОЗДІЛ 2. ФОРМИ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	с. 41
2.1. Загальні засоби захисту інтелектуальної власності.....	с. 41
2.2. Класифікація форм захисту інтелектуальної власності.....	с. 48
Висновки до Розділу 2.....	с. 54
РОЗДІЛ 3. ВИДИ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	с.56
3.1. Поняття та правова природа майнових засобів захисту інтелектуальної власності.....	с.56
3.2. Немайнові засоби захисту учасників інтелектуальної власності.....	с. 72
Висновок до Розділу 3.....	с. 82
ВИСНОВКИ	с. 85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	с. 90

ВСТУП

У сучасному глобалізованому світі результати інтелектуальної діяльності стають одним із ключових ресурсів економічного, культурного та технологічного розвитку. Інтелектуальна власність охоплює широкий спектр об'єктів — від літературних і художніх творів до технічних рішень, промислових зразків, комп'ютерних програм і засобів індивідуалізації. З огляду на зростання цифровізації, розвиток інноваційних технологій та активну комерціалізацію творчих результатів, питання ефективного захисту інтелектуальної власності стає надзвичайно актуальним.

Правовідносини у сфері інтелектуальної власності характеризуються складністю, багаторівневістю та динамічністю, що зумовлює необхідність удосконалення правових механізмів їх регулювання та захисту. Порушення інтелектуальної власності часто має значні економічні наслідки, негативно впливає на інноваційну активність та інвестиційну привабливість держави. Форми та засоби захисту відіграють визначальну роль у забезпеченні справедливого врегулювання спорів, відновленні порушених прав та попередженні подальших правопорушень.

Інтелектуальна власність є результатом інтелектуальної, творчої діяльності, яка відповідає вимогам чинного законодавства, тільки в такому разі їй надається правова охорона. На сьогоднішній день, роль і значення інтелектуальної власності зростають, вона давно вже стала найбільш цінним капіталом людства. В усьому світі інтелектуальна власність є об'єктом цивільного обороту. В силу істотного значення інтелектуальної діяльності і особливо її результатів для соціально-економічного розвитку будь-якого суспільства попит на неї також інтенсивно зростає. Вона часто стає об'єктом неправомірних дій, зловживання та недозволеного використання, тому потребує надійної і ефективної правової охорони.

Захист прав інтелектуальної власності характеризується різноманіттям форм і засобів, закріплених у Цивільному кодексі України, спеціальних законах та міжнародних договорах. Водночас практика їх застосування свідчить про

наявність низки проблем, пов'язаних із визначенням належного способу захисту, співвідношенням загальних і спеціальних засобів захисту, а також ефективністю відшкодування шкоди та компенсації. Це зумовлює необхідність дослідження форм та засобів захисту інтелектуальної власності.

Актуальність теми магістерської роботи зумовлена необхідністю глибокого аналізу існуючих механізмів захисту інтелектуальної власності, визначення їх ефективності, виявлення проблем застосування та формування пропозицій щодо їх удосконалення. Особливого значення набуває дослідження практики судів України, яка демонструє як позитивні тенденції, так і суттєві труднощі, пов'язані з доказуванням, кваліфікацією порушень та вибором належних засобів захисту.

Питання форм та засобів захисту інтелектуальної власності було предметом досліджень ряду авторів, серед яких слід відмітити праці Ю. В. Білоусова, О. В. Дзери, Р. Є. Еннан, І. С. Канзафарової, О. В. Кохановської, Н. С. Кузнецової, І. С., Кучер В. О., І. В. Спасибо_Фатєєвої, С. О. Погрібного, Р. О. Стефанчука, Я. М. Шевченко, Р. Б. Шишки, А. С. Штефан А. С. І Є. Якубівського та ін.

Мета роботи полягає у дослідженні форм та засобів захисту інтелектуальної власності, аналізі їх нормативного закріплення, практичного застосування та перспектив розвитку. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- розкрити сутність та зміст інтелектуальної власності;
- окреслити систему суб'єктів та об'єктів відповідних правовідносин;
- проаналізувати загальні та спеціальні засоби захисту;
- дослідити судову практику застосування способів захисту інтелектуальної власності;
- визначити проблеми та шляхи вдосконалення механізму захисту інтелектуальної власності.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у сфері інтелектуальної власності.

Предметом дослідження форми та засоби захисту інтелектуальної власності.

Методологічну основу магістерської роботи становить сукупність загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання, застосування яких забезпечило комплексне та всебічне дослідження форм та засобів захисту інтелектуальної власності.

Зокрема, у процесі дослідження використано діалектичний метод, який дав змогу розглянути правовідносини інтелектуальної власності та способи їх захисту в розвитку, взаємозв'язку та взаємообумовленості.

Аналіз і синтез застосовувалися для дослідження правової природи окремих засобів захисту, їх елементів та подальшого узагальнення отриманих результатів у цілісну систему знань.

За допомогою індукції та дедукції було сформульовано теоретичні висновки щодо ефективності форм та засобів захисту інтелектуальної власності, а також визначено закономірності їх практичного застосування.

Формально-юридичний метод використано під час аналізу норм цивільного законодавства України, спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності та міжнародно-правових актів, що регулюють питання захисту інтелектуальної власності.

Застосування системно-структурного методу дозволило розглянути форми та засоби захисту як цілісну систему, визначити їх місце та роль у механізмі захисту інтелектуальної власності.

Логіко-правовий метод застосовувався з метою тлумачення правових норм, виявлення прогалин, колізій та недоліків у правовому регулюванні захисту інтелектуальної власності.

Метод узагальнення судової практики дав змогу проаналізувати практику застосування судами засобів захисту, зокрема щодо відшкодування шкоди, стягнення компенсації та припинення порушень прав інтелектуальної власності.

Наукова новизна магістерської роботи полягає у системному дослідженні форм та засобів захисту інтелектуальної власності, що здійснюється крізь призму

правової природи відповідних правовідносин, суб'єктного складу та практики застосування норм цивільного законодавства.

У межах досягнення поставленої мети та виконання визначених завдань у роботі:

- Уточнено поняття форм захисту прав інтелектуальної власності як системи взаємопов'язаних юрисдикційних і неюрисдикційних механізмів реагування на порушення суб'єктивних прав у сфері інтелектуальної власності, що дозволяє чіткіше розмежувати форму захисту та засіб захисту в цивільному праві.
- Запропоновано авторську класифікацію засобів захисту прав інтелектуальної власності, яка ґрунтується на поєднанні критеріїв характеру порушеного права (майнове / немайнове), способу впливу на правопорушника та процесуальної форми їх реалізації, що сприяє комплексному застосуванню механізмів захисту.
- обґрунтовано особливості застосування окремих засобів цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності у судовій практиці, зокрема щодо припинення порушень, відшкодування шкоди та стягнення компенсації;

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

1.1. Поняття та правова природа інтелектуальної власності

Одним із головних показників цивілізації суспільства, як показує історія, – є та увага, котра приділяється суспільством саме процесам розвитку культури, техніки, науки. «...Успіх вирішення нагальних проблем, що виникають перед суспільством, багато в чому залежить від того, наскільки значним є інтелектуальний потенціал суспільства, а також рівень його культурного розвитку.» [1, с. 998].

Н. Кузнєцова та О. Кохановська вважають, що від того, «...наскільки значним є інтелектуальний потенціал суспільства і рівень його культурного розвитку, залежить успіх вирішення багатьох важливих політичних, економічних і соціальних проблем» [2, с. 21]. О. Орлюк підкреслює, що «...інтелектуальна власність є одним із найбільших людських капіталів» [3, с. 4]. До того ж, інтелектуальна діяльність, здебільшого визначає стратегію і тактику соціально-економічного розвитку країни. І високий технічний рівень виробництва в сучасних умовах можливий за умови інтеграції наукової, технологічної та промислової політики країни. При цьому ланки розвитку техніки і виробництва мають здійснюватися за єдиною технологічною системою – від зародження ідеї до її втілення у продукцію і реалізації на ринку.

В той же самий час техніка, наука і культура можуть динамічно розвиватися лише за наявності певних умов, у тому числі оцінки та необхідного захисту інтелектуальної власності.

Під поняттям інтелектуальної власності Конституція України у ст. 41, 54 об'єднує права результати різних видів творчості, «гарантуючи свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності» [4]. Отже, Конституція України встановлює принцип свободи творчої діяльності в усіх сферах діяльності, включаючи літературу, мистецтво, науку. Гарантований захист

інтелектуальної власності, прав та інтересів авторів як конституційний принцип визначає захист авторських прав, а також інших сфер інтелектуальної власності.

Згідно з Цивільним кодексом України, це поняття слід тлумачити як «право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності» [5]. Однак, якщо говорити про результати інтелектуальної діяльності, то в даному випадку слід звернути увагу, що у структурі цивільно-правового апарату вони позиціонуються як один із різновидів об'єктів цивільних прав. Однак варто зазначити, що, як і щодо більшості інших об'єктів, які передбачаються Цивільним кодексом, офіційного поняття результату інтелектуальної діяльності немає, але у науковій літературі представлена ціла низка думок різноманітних авторів щодо цього питання.

Термін «інтелектуальна власність» виник наприкінці 18 століття. Вперше він з'явився у французькому законодавстві на основі теорії природного права і отримав найбільш послідовний розвиток у працях французьких філософів та просвітителів. Згідно цієї теорії: «...будь-який творчий результат творця є невід'ємним його природним правом, походить від самої суті творчої діяльності і існує незалежно від визнання цього права державною владою» [6, с. 16].

Пізніше з'явився термін «інтелектуальна власність», загальний для всіх результатів інтелектуальної діяльності, який почав застосовуватися для позначення будь-якого творчого результату.

Поняття інтелектуальної власності вперше введено Стокгольмською конвенцією 1967 року [7], яка заснувала Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ). На відміну від Бернської чи Паризької конвенцій, що регулюють окремі категорії прав, саме Конвенція ВОІВ надає універсальне визначення поняття «інтелектуальна власність», яке стало базовим для міжнародного правопорядку.

Стаття 2(viii) Конвенції ВОІВ встановлює, що інтелектуальна власність охоплює права, які стосуються:

- літературних, художніх і наукових творів;
- виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач;

- винаходів у всіх галузях людської діяльності, наукових відкриттів;
- промислових зразків, товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень;
- захисту проти недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях.

Це формулювання є відкритим, тобто перелік не є вичерпним. Визначення охоплює як авторське право та суміжні права, так і права промислової власності та механізми захисту економічної конкуренції.

Слід зазначити, що визначення інтелектуальної власності Конвенції ВОІВ стало основою для формування термінології Угоди TRIPS (1994), гармонізації законодавств держав — членів ВОІВ, розробки нових міжнародних угод у сфері авторського права, суміжних прав та промислової власності.

Отже, на сьогодні, термін «інтелектуальна власність» є широко уживаним у законодавстві різних країн світу та у міжнародно-правових угодах.

В Україні поняття інтелектуальної власності прямо не визначено, однак ст. 418 Цивільного кодексу України формулює право інтелектуальної власності як право на результат інтелектуальної, творчої діяльності або інші об'єкти, визначені законом. Це визначення концептуально узгоджується з підходом Конвенції ВОІВ, але на відміну від неї не надає розгорнутого системного переліку об'єктів [5].

Н. С. Кірін розглядає інтелектуальну власність, «...закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах» [8, с. 10]. Тобто ці права належать не до матеріального об'єкта, а до відображеної в ньому інформації.

На думку І. Є. Федоренка, право інтелектуальної власності є «...самостійним комплексним інститутом цивільного права, який поєднує у собі елементи особистих і майнових прав, що мають специфічний об'єкт нематеріальної природи». Саме нематеріальний характер об'єктів зумовлює особливості правового режиму інтелектуальної власності.

Інші науковці визначаючи інтелектуальну власність зазначають, що «...це юридичний термін, що позначає сукупність прав, які належать особі на результати інтелектуальної, творчої діяльності» [9, с. 12]. Відповідно до ст. 418 ЦК України, право інтелектуальної власності – це саме право особи на результат її інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт, визначений законом. Інакше кажучи, закон захищає нематеріальні блага: продукти розумової, творчої праці людини, надаючи їх творцям певні особисті та майнові права»[5].

Деякі науковці розглядають інтелектуальну власність як результат втілення ідей, творчих думок, винаходів, технологій та їх комерційного застосування. Інші припускають, що інтелектуальна власність підпадає під економічну категорію «власність». Вони вважають, що саме власність визначає категорію та характеристику. Як юридична категорія, поняття «власність» зводиться до права власності тому, що економічні відносини власності регулюються природним правом [10, с. 75]. Ще одні науковці розглядають інтелектуальну власність з соціально-філософської точки зору як особливу форму соціальних відносин, які виникають з приводу розпорядження об'єктами, структура яких визначається патентом або авторським свідоцтвом [10, с. 75].

Поряд із поняттям «інтелектуальна власність» в українському цивільному законодавстві застосовується поняття «право інтелектуальної власності».

На думку І. Є. Федоренка, право інтелектуальної власності є «...самостійним комплексним інститутом цивільного права, який поєднує у собі елементи особистих і майнових прав, що мають специфічний об'єкт нематеріальної природи» [11, с. 132]. Саме нематеріальний характер об'єктів зумовлює особливості правового режиму інтелектуальної власності.

На думку Н. О. Білоусова, Н. В. Гаврушкевич, М. А. Данильченко»... право інтелектуальної власності це право особи на результат інтелектуальної творчої діяльності або інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений законодавством» [13, с. 15].

Отже, право інтелектуальної власності можна розглядати у двох значеннях – об'єктивному (як підгалузь цивільного права) та суб'єктивному (як можливість особи).

«...Об'єктивне право інтелектуальної власності характеризується наступними ознаками: воно є системою правових норм, норми цього права регулюють однорідні суспільні відносини, суспільні відносини виникають внаслідок створення, використання, охорони та захисту результатів інтелектуальної, творчої діяльності» [14, с. 12].

Враховуючи зазначені ознаки, право інтелектуальної власності в об'єктивному значенні слід розглядати як систему правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері створення, використання, охорони та захисту результатів інтелектуальної, творчої діяльності.

Суб'єктивне право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом

Сучасні прихильники теорії прав інтелектуальної власності, зміст прав інтелектуальної власності розуміють так само, як право власності на речі, тобто можливість володіти, користуватися та розпоряджатися результатом інтелектуальної діяльності.

Право власності і право інтелектуальної власності – це різні правові інститути, які мають багато чи мало суттєвих відмінностей.

По-перше, у відповідності до ст. 419 ЦК України право власності на річ та право інтелектуальної власності не залежать одне від одного. Адже, перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не завжди означає перехід права власності на річ. І, відповідно перехід права власності на річ не завжди означає перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності

По-друге, право інтелектуальної власності виникає, як правило, тільки після державної реєстрації результату творчої діяльності у відповідних державних органах (Державна служба інтелектуальної власності Міністерства освіти та науки України). Для об'єктів права промислової власності, а також для

засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту така реєстрація є необхідною, для об'єктів авторського права реєстрація є бажаною (вона засвідчує пріоритет створення результату літературно-художньої творчості). Право інтелектуальної власності є строковим, тобто воно припиняється з перебігом певного строку, після чого об'єкт права інтелектуальної власності стає суспільним надбанням. Відповідно до ЦК України, зокрема дія авторського права на твір відбувається протягом життя автора та 70 років після його смерті, право на винаходи – 20 років, корисні моделі – 10, право на промислові зразки – 15 років, право на торговельні марки – 10 років від дати подання заявки на отримання патенту (за умови щорічної сплати реєстраційного збору для підтримання чинності патенту або свідоцтва).

По-третє, об'єкти права інтелектуальної власності – це не речі як предмети матеріального світу, а ті ідеї, символи, образи, думки, гіпотези тощо, які виражені в об'єктивній формі – втілені в матеріальних носіях. У зв'язку з цим об'єкти права інтелектуальної власності здатні до тиражування, тобто до багаторазового втілення в матеріальному об'єкті. Причому в одній речі можуть міститися декілька об'єктів права інтелектуальної власності, кожний з яких може належати різним особам.

По-четверте, право інтелектуальної власності не залежить від права власності на річ, в якій втілено об'єкт права інтелектуальної власності, а відтак, річ та результат творчої діяльності можуть одночасно належати різним особам-власникам.

Автору об'єкта права інтелектуальної власності належить два види прав: майнові права та особисті немайнові права. Майнові права можуть передаватися іншим особам, немайнові права відчуженню не підлягають.

По-п'яте, майнові права інтелектуальної власності обмежуються на законодавчому рівні з метою забезпечення вільного доступу суспільства до результатів інтелектуальної творчої діяльності. Зокрема, ст. 22-29 Закону України «Про авторське право та суміжні права» [15] передбачають випадки вільного використання твору без згоди автора, ч. 6 ст. 16 Закону України «Про охорону

прав на винаходи та корисні моделі» передбачає право попереднього користувача на використання торговельної марки [16].

По-шосте, щодо окремих об'єктів права інтелектуальної власності законодавством передбачено дію принципу вичерпання права інтелектуальної власності, тобто правовласник не може заборонити використання та розповсюдження товару, який містить об'єкт права інтелектуальної власності, якщо його правомірно було введено в обіг правовласником шляхом першого продажу. Про це свідчить аналіз ч. 7 ст. 15 Закону України «Про авторське право та суміжні права» та ч. 6 ст. 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [17].

По-сьоме, передання речі у користування відбувається одночасно одноразово за договором найму, тоді як право інтелектуальної власності може передаватися за декількома ліцензійними угодами одночасно без втрати споживчих якостей об'єкту права інтелектуальної власності з обмеженням по строку, способу використання, території, кількості примірників тощо.

Охорона права інтелектуальної власності в більшості випадків обмежується територією певної держави, де відбулася державна реєстрація (за деякими винятками, зокрема, добре відомі торговельні марки, торговельні марки, щодо яких здійснена міжнародна реєстрація). Тому відомі випадки «територіальної конкуренції» свідоцтв та патентів.

Результати творчої діяльності, що визнаються об'єктами права інтелектуальної власності, є різними за рівнем творчості, цілями створення, характером творчої діяльності і, як наслідок, за правовим режимом виникнення, використання та охорони. Перелік результатів творчої діяльності, що визнаються об'єктами права інтелектуальної власності, міститься у ЦК України.

Як вважає І. Зенін, «...принципова відмінність між моделлю «права власності» та правом інтелектуальної власності існує і в площині правомочності розпорядження. Для обґрунтування своєї позиції він наводить ситуацію з авторським або ліцензійним договором про передачу невиключних прав, де право-володілець (ліцензіар) сам не лишається права на використання об'єкта

права інтелектуальної власності, а також може видавати відповідні ліцензії на цей об'єкт іншим особам» [18, с. 182].

Науковці, які досліджують право інтелектуальної власності також відмічають подібне співвідношення права інтелектуальної власності і права власності [19, с. 227; 20, с. 36].

Відзначаючи відмінності цих правових інститутів можна також зазначити специфічні ознаки, які відрізняють дане право від класичного права власності на речі. Дослідження цих ознак має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки сприяє правильному розумінню змісту прав інтелектуальної власності та їх застосуванню на практиці.

Однією з базових ознак права інтелектуальної власності є нематеріальний характер його об'єктів. Як зазначає В. І. Борисова, «...об'єктом інтелектуальної власності є не матеріальний носій, а нематеріальний результат творчої діяльності, який може бути відтворений у будь-якій матеріальній формі» [21, с. 78]. Таким чином, правова охорона поширюється саме на ідею, образ або технічне рішення, а не на річ, у якій вони закріплені.

Наступною важливою ознакою є творчий характер результатів інтелектуальної діяльності. У науковій літературі підкреслюється, що лише ті результати діяльності людини, які є наслідком творчої праці, можуть визнаватися об'єктами права інтелектуальної власності. За словами Ю. С. Шемшученка, «...творчість є визначальним критерієм, який відмежовує об'єкти інтелектуальної власності від результатів звичайної виробничої діяльності».

Виключний характер прав є однією з ключових ознак права інтелектуальної власності. Він означає, що правовласнику належить монопольне право на використання об'єкта інтелектуальної власності, а також право дозволяти або забороняти його використання третім особам. Як зазначає О. В. Дзера, «...виключність прав інтелектуальної власності спрямована на стимулювання творчої та інноваційної діяльності шляхом забезпечення економічної вигоди для правовласника» [22, с. 248].

На відміну від права власності на речі, майнові права інтелектуальної власності мають обмежений строк дії. Законодавче обмеження строку дії таких прав забезпечує баланс між приватними інтересами автора та публічними інтересами суспільства. Після закінчення строку охорони об'єкт інтелектуальної власності переходить у суспільне надбання.

Специфікою права інтелектуальної власності є поєднання у його структурі особистих немайнових і майнових прав. Особисті немайнові права, зокрема право авторства та право на недоторканність твору, є невідчужуваними та охороняються безстроково. Майнові права, навпаки, можуть відчужуватися та передаватися іншим особам на підставі цивільно-правових договорів.

Як зазначає І. В. Венедиктова «...Право інтелектуальної власності варто визначати як виключні права і як різновид абсолютних прав, зі всіма об'єктивно характерними йому рисами, а саме: 1) усі права на об'єкти є результатами творчої праці, виникають незалежно від волі третіх осіб; 2) усі треті особи є пасивними суб'єктами права. Вони зобов'язані утримуватися від неправомірних дій стосовно нетілесних, нематеріальних результатів творчої праці (творів, винаходів тощо), так само, як щодо тілесних, матеріальних речей – об'єктів права власності; 3) до кожного з пасивних суб'єктів права можна заявити відповідні позови, якщо будуть вчинені протиправні дії стосовно суб'єктів, яким належать права на об'єкти інтелектуальної власності» [23, с. 35-36].

Саме тому, що виключне право на об'єкти права інтелектуальної власності, які є результатом творчої праці, має три вищезазначені риси (які ґрунтуються на забороні стосовно третіх осіб), право на них складається з двох правомочностей: а) здійснювати використання та б) дозволяти їх використання. Юридичними об'єктами інтелектуальної власності є саме «право на твір», «право на винахід», «право на...», а не сам твір, винахід і подібні об'єкти «як такі». «Право на ...» в тому розумінні, що той, кому воно належить, має право вимагати від усіх третіх осіб визначених дій, а саме: дозволяти – забороняти (негативне право/виключне право).

Таким чином, **інтелектуальна власність** як правовий інститут – це сукупність норм, що регулюють відносини з приводу створення, використання та охорони результатів інтелектуальної діяльності людини. Це право має подвійний характер: воно поєднує особистісний аспект (немайнові права автора) і майновий аспект (економічні права на використання об'єкта). Для виникнення прав інтелектуальної власності зазвичай достатнім є сам факт створення об'єкта творчою працею (наприклад, авторське право на твір виникає з моменту його створення і надання об'єктивної форми). В окремих випадках закон вимагає виконання додаткових формальностей, зокрема, державної реєстрації об'єкта, щоб виникли виключні права (це стосується, наприклад, винаходів, торговельних марок тощо). Підставами набуття прав можуть бути також договір або інші юридичні факти, передбачені законом (спадкування прав, передача за договором тощо).

1.2. Суб'єкти та об'єкти правовідносин захисту інтелектуальної власності

Правовідносини у сфері інтелектуальної власності характеризуються специфічним суб'єктним складом та особливими об'єктами правової охорони, що зумовлено нематеріальною природою результатів інтелектуальної діяльності.

Як зазначає О. І. Харитонova, «...характеризуючи учасників відносин інтелектуальної власності, необхідно розрізняти поняття «суб'єкт права», «суб'єкт прав» та «суб'єкт правовідносин» [24, с. 330].

На думку ученої найбільший рівень абстрактності з перелічених категорій має поняття «суб'єкт права», коли «право» розуміється як об'єктивна категорія, що охоплює усю сукупність загальнообов'язкових норм та правил поведінки, котрі існують у суспільстві, тобто виступає як категорія об'єктивна, що дає підстави для уточнення — суб'єкт «об'єктивного (позитивного)» права. У такому сенсі суб'єктами права виступають фізичні особи, юридичні особи, держава, територіальні громади та інші соціально-публічні утворення, котрі можуть бути носіями юридичних прав та обов'язків, тобто брати участь у правовідносинах.

Суб'єкт об'єктивного права має потенційну здатність вступати у правовідносини, для чого він наділяється юридичними нормами відповідною здатністю, котру, зазвичай, іменують «правоздатністю», а іноді — за допомогою більш широкої категорії — «правосуб'єктність». Таким чином, суб'єктами права можуть бути особи чи організації, за якими законом визнана особлива юридична властивість правосуб'єктності, котра дає їм можливість брати участь у правових відносинах.

Взаємозв'язок понять «суб'єкт об'єктивного права», «суб'єкт суб'єктивного права» (володілець права), «суб'єкт правовідносин» виглядає таким чином. Первісним поняттям тут є «суб'єкт об'єктивного права». Це — особа, яка має правосуб'єктність, тобто може мати суб'єктивні права і завдяки цьому бути учасником конкретних правовідносин. Суб'єкт права у суб'єктивному значенні останнього — це особа, яка має конкретне право, тобто така особа, за якою нормою об'єктивного права визнається можливість певної поведінки. При цьому визначальною є саме можливість власної поведінки уповноваженої особи, іноді навіть — безвідносно до поведінки інших осіб. Суб'єкт правовідносин — це володілець конкретного права, що знаходиться у правовому зв'язку з іншим учасником (учасниками) суспільних відносин, на яких покладаються обов'язки, що відповідають праву уповноваженої особи» [24, с. 331].

Враховуючи викладене вище, можна сказати, що суб'єктами права інтелектуальної власності в об'єктивному сенсі — є особи, яким абстрактно можуть належати права володіння, легітимації, користування, розпорядження та захисту прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності, а суб'єктами правовідносин інтелектуальної власності (суб'єктом права інтелектуальної власності у суб'єктивному сенсі) — є особи, яким вже належать зазначені права.

Відповідно до ст. 421 ЦК України «...Суб'єктами права інтелектуальної власності є: творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до цього Кодексу, іншого закону чи договору».

Суб'єктів права інтелектуальної власності можна поділити на два види: первинні та інші (похідні) суб'єкти права інтелектуальної власності.

Первинним суб'єктом є особа, якій належить право на інтелектуальний продукт внаслідок його створення (творець) або первинної реєстрації, визнання чи використання.

Первинними суб'єктами визнаються:

- автор твору, промислового зразка, раціоналізаторської пропозиції, топографії інтегральної мікросхеми, сорту рослини чи породи тварини тощо;
- винахідник (творець винаходу чи корисної моделі);
- виконавець, виробник фонограми, відеограми, організації мовлення;
- та ін.

Термін «творець» за своїм змістом можна вважати аналогічним терміну «автор об'єкту права інтелектуальної власності». «...Творець (автор)– це фізична особа, творчою працею якої створений об'єкт права інтелектуальної власності» [25, с. 34]. «...Творець (автор чи винахідник) – це фізична особа (людина), яка в результаті своєї інтелектуальної, творчої діяльності створила інтелектуальний продукт і внаслідок цього має на нього суб'єктивні права інтелектуальної власності» [14, с. 19].

Юридичні особи не можуть створювати об'єкти права інтелектуальної власності, це можуть зробити лише працюючі у них фізичні особи. Проте, юридичній особі може належати комплекс майнових прав інтелектуальної власності, і в цьому випадку юридична особа може бути, як і творець (автор), суб'єктом права інтелектуальної власності за договором або законом.

З положень Цивільного кодексу України випливає, що творцем може бути будь-яка фізична особа не залежно від віку, ступеня дієздатності, громадянства та інших ознак. Так, згідно з ч. 1 ст. 25, здатність мати цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність) мають усі фізичні особи. Фізична особа має особисте немайнове право на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості; вільний вибір сфер, змісту та форм (способів, прийомів) творчості (ч. 1 та 2 ст. 309). Право на свободу творчості, як й усі інші особисті немайнові права,

тісно пов'язане з фізичною особою (творцем), тож вона не може відмовитись від нього чи бути його позбавлена. Це право належить їй від народження або ж за законом і вона володіє ним довічно (ст. 269). Усі особисті немайнові права інтелектуальної власності фізична особа вправі здійснювати незалежно від віку, однак самостійно здійснювати майнові права інтелектуальної власності вона може лише після досягнення 14-ти років (ст. ст. 31, 32).

Визнання особи обмежено дієздатною чи недієздатною впливає на можливість реалізації творцем майнових прав, а не на свободу творчості. Над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється піклування. Тож усі правочини, крім дрібних побутових, вчиняються нею лише за згодою піклувальника. Над недієздатною особою встановлюється опіка й усі без винятку правочини від її імені вчиняє опікун.

Група науковців (О. І. Харитонова, В. К. Матвійчук, С. А. Пилипенко, Т. П. Устименко) звертають увагу, на те, що «... «творча правосуб'єктність» не збігається із загальною цивільною дієздатністю, котра, за загальним правилом, настає із досягненням фізичною особою 18 років. Суб'єктом права інтелектуальної власності може бути частково дієздатна, обмежено дієздатна або недієздатна особа. Інша річ, що здійснювати авторські права така особа може за допомогою інших осіб (батьків, усиновлювача, опікуна, піклувальника тощо)» [26, с. 331, с. 14]. Р. Б. Шишка зазначає, що «...Право на творчість не залежить ні від правоздатності, ні від дієздатності особи» [27, с. 14]. Ми також підтримуємо позицію учених і погоджуємося, що відсутність загальної цивільної дієздатності не є перешкодою у реалізації «творчості».

Законодавство України у ряді випадків визнає творцями кількох осіб одночасно – йдеться про *співавторів*. Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон), «...автори, спільною творчою діяльністю яких створено твір (твір, створений у співавторстві), є співавторами» [15]. Співавтори спільно користуються правами на створений твір чи інший об'єкт (ч. 2 ст. 13 Закону). Співавторство може бути рівним або

частковим (коли вклад авторів розрізняється, наприклад, один написав текст, інший створив ілюстрації до книжки – їх права на твір поділяються відповідно).

Юридичні особи набувають прав на об'єкти інтелектуальної власності за допомогою укладення договорів з авторами (фізичними особами) на передання майнових і немайнових прав.

Окрім безпосередніх творців, суб'єктами права можуть ставати й інші особи – як фізичні, так і юридичні. Це, та звані, *похідні суб'єкти* – фізичні та юридичні особи, які на підставі закону, договору чи іншого правочину, набули майнові права інтелектуальної власності на результат інтелектуальної, творчої діяльності. Тобто, їхні права походять від прав первинних суб'єктів. Це відбувається шляхом переходу або передачі прав від творця до інших суб'єктів. Найпоширеніші серед них такі:

– правонаступники творців – особи, які набувають права інтелектуальної власності за законом у зв'язку з певними обставинами. Наприклад, спадкоємці автора успадковують його майнові права на твори після смерті автора (особисті немайнові права при цьому не переходять, але охорона репутації творця може здійснюватися спадкоємцями). Інший приклад – правонаступництво юридичної особи: коли підприємство – власник патенту – реорганізується або продає бізнес, права на об'єкти інтелектуальної власності переходять до правонаступника за універсальним правонаступництвом;

– роботодавці та замовники – у випадку створення об'єкта за трудовим договором чи за замовленням. Законодавство України передбачає особливий режим, так званих службових творів і винаходів. Якщо працівник створив у межах посадових обов'язків якийсь об'єкт (скажімо, інженер на підприємстві розробив новий прилад), то майнові права на такий об'єкт можуть належати роботодавцю, хоча авторство визнається за працівником. Аналогічно, коли твір створено за договором замовлення, майнові права переходять до замовника, якщо інше не встановлено угодою. Наприклад, дизайнер за контрактом розробив логотип для компанії – за умовами договору права на використання логотипа належать компанії-замовнику. Закон України «Про авторське право і суміжні

права» визначає положення про службові твори, закріплюючи право автора на додаткову винагороду, якщо його майнові права переходять до роботодавця (ч. 2 ст. 14 Закону). Якщо посадові обов'язки працівника прямо передбачають створення службових творів відповідних видів, авторська винагорода за створення і використання таких творів, а також за перехід прав на них може бути включена до заробітної плати працівника відповідно до договору між працівником і роботодавцем.

– ліцензіати і правонабувачі за договорами – особи, що отримують права інтелектуальної власності від творця або іншого первинного правоволодільца на підставі договору. Це можуть бути ліцензіати – ті, хто отримав дозвіл (ліцензію) на використання об'єкта (напр., видавництво отримує від автора ліцензію на видання книги); або цесіонарії – набувачі прав за договором про передачу прав (наприклад, компанія купує у винахідника патент на винахід). Після укладення відповідного договору такі особи стають законними носіями отриманих прав у визначеному обсязі;

– держава та громада – в окремих випадках суб'єктом може виступати держава Україна або територіальна громада. Наприклад, якщо твір переходить у публічний доступ (вичерпання строку авторського права), він стає надбанням суспільства і його може вільно використовувати кожен без дозволу. Але це радше особливий режим, ніж суб'єкт права. Більш конкретно: державі можуть належати права на об'єкти, створені в рамках держзамовлення або передані державі. Також держава опікується управлінням колективних прав, коли неможливо ефективно індивідуально контролювати використання (для цього створені організації колективного управління, які хоча і не є власниками прав, але діють в інтересах багатьох авторів).

Слід підкреслити, що особисті немайнові права (право авторства, ім'я тощо) завжди залишаються закріплені за творцем і не переходять до інших осіб (вони невідчужувані). Натомість майнові права доволі вільно можуть переходити від одних суб'єктів до інших – за договором, в порядку успадкування чи іншого правонаступництва. Тому, наприклад, через десятки років після створення твору

носієм майнових авторських прав може бути зовсім інша людина або навіть компанія (видавництво, студія тощо), хоча авторство залишається за конкретною історичною особою.

До суб'єктів права інтелектуальної власності в широкому розумінні можна віднести й колективні організації та державні органи, які здійснюють управління або захист цих прав. Так, організації колективного управління не є власниками авторських прав, але за згодою авторів збирають і розподіляють доходи від використання їх творів (наприклад, за публічне виконання музики, репродукування творів тощо). Державні установи, як-от Національний орган інтелектуальної власності – Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ), забезпечують реєстрацію і видачу охоронних документів, експертизу заявок, тим самим опосередковано впливаючи на набуття прав. Проте формально суб'єктом права в результаті є завжди конкретна фізична чи юридична особа, на ім'я якої зареєстровано право.

Однією з найважливіших відмінностей первинних суб'єктів права інтелектуальної власності від похідних є значно більший обсяг суб'єктивних прав. Адже первинний суб'єкт володіє повним комплексом особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності, а похідний суб'єкт володіє здебільшого майновими правами і лише в тому обсязі, у якому отримав їх від первинного суб'єкта на підставі положень закону або умов договору (чи іншого правочину) [14, с. 20-21].

В науковій літературі виділяють ще й третій вид суб'єктів, які хоч і не володіють суб'єктивними правами інтелектуальної власності, однак є учасниками правовідносин, які виникають внаслідок їх реалізації. Таких суб'єктів правовідносин у сфері інтелектуальної власності називають допоміжними суб'єктами. До допоміжних суб'єктів, зокрема, належать: Державна служба інтелектуальної власності, державні інспектори в галузі інтелектуальної власності, патентні повірені тощо [28, с. 31]. Це такі суб'єкти, які виконують допоміжну роль для охорони та захисту інтелектуальної власності (ведуть державні реєстри об'єктів права інтелектуальної власності, здійснюють

їхню державну реєстрацію та видають охоронні документи, виконують представницькі функції тощо).

Отже, система суб'єктів прав інтелектуальної власності є досить складною: від автора – первинного носія – до багатьох інших осіб, які можуть стати носіями прав на різних етапах «життєвого циклу» інтелектуального продукту. Усі вони наділені законом правомочностями, що охороняються, і можуть вимагати від інших поваги до своїх інтелектуальних прав, а держава забезпечує їм необхідний захист.

Автор є центральною фігурою правовідносин інтелектуальної власності, оскільки саме з його творчою діяльністю закон пов'язує виникнення первинних суб'єктивних прав на результат інтелектуальної праці. Визначення автора як первинного суб'єкта прав інтелектуальної власності закріплює персоніфікований характер творчої діяльності та відображає її особливу соціальну й правову цінність.

Відповідно до статті 421 Цивільного кодексу України, автором визнається фізична особа, творчою працею якої створено об'єкт права інтелектуальної власності. З аналізу зазначеної норми випливає, що статус автора може належати виключно фізичній особі, незалежно від її віку, громадянства чи дієздатності. Юридичні особи, попри активну участь у створенні та використанні результатів інтелектуальної діяльності, не можуть бути авторами у юридичному значенні цього поняття.

Правовий статус автора формується з моменту створення об'єкта інтелектуальної власності та не залежить від його державної реєстрації, якщо інше не передбачено законом. Такий підхід законодавця відображає загальний принцип охорони творчого результату як факту інтелектуальної діяльності, а не як адміністративно оформленого об'єкта. Зокрема, у сфері авторського права права автора виникають з моменту створення твору, що прямо передбачено Законом України «Про авторське право і суміжні права» [15].

Зміст правового статусу автора охоплює комплекс особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності, які мають різну правову природу, обсяг та режим здійснення.

Особисті немайнові права автора є фундаментальним елементом його правового статусу. Відповідно до статті 423 ЦК України, до таких прав належать: право на визнання особи автором об'єкта інтелектуальної власності; право на ім'я; право на недоторканність об'єкта; інші особисті немайнові права, встановлені законом. Особливістю цих прав є їх нерозривний зв'язок з особою автора, що зумовлює їх невідчужуваність та безстроковий характер.

Право авторства полягає у юридично гарантованій можливості особи визнаватися творцем відповідного об'єкта. Воно має не лише правове, а й значне моральне значення, оскільки забезпечує суспільне визнання результатів творчої діяльності. Порушення права авторства може проявлятися у присвоєнні авторства, замовчуванні імені автора або неправомірному зазначенні іншої особи як автора.

Право на ім'я надає автору можливість обирати спосіб позначення свого імені при використанні об'єкта інтелектуальної власності, зокрема використовувати власне ім'я, псевдонім або залишатися анонімним. Реалізація цього права має особливе значення у контексті свободи творчого самовираження.

Право на недоторканність об'єкта інтелектуальної власності полягає у можливості автора протидіяти будь-яким спотворенням, перекрученням або іншим змінам об'єкта, які можуть зашкодити честі та репутації автора. Це право забезпечує збереження творчої індивідуальності та цілісності результату інтелектуальної діяльності.

Майнові права автора становлять економічну складову його правового статусу. Відповідно до статті 424 ЦК України, до майнових прав інтелектуальної власності належать, зокрема, право на використання об'єкта, виключне право дозволяти використання об'єкта іншими особами та право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта, у тому числі забороняти таке використання.

На відміну від особистих немайнових прав, майнові права автора є відчужуваними та можуть бути передані іншим особам на підставі договору або закону. Така можливість обумовлює активну участь об'єктів інтелектуальної власності у цивільному обороті та сприяє їх комерціалізації.

Водночас навіть у разі передачі майнових прав іншим особам автор не втрачає статусу первинного суб'єкта прав інтелектуальної власності, що підтверджує автономність особистих немайнових прав від майнової складової.

Особливого аналізу потребує правовий статус автора у випадках створення об'єкта інтелектуальної власності у межах трудових або договірних відносин. Відповідно до статті 429 ЦК України, майнові права на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, можуть належати автору та роботодавцю спільно, якщо інше не встановлено договором.

Такий підхід законодавця спрямований на забезпечення балансу інтересів між автором як творцем та роботодавцем як суб'єктом, який створює умови для творчої діяльності та фінансує її результати. Водночас у практиці виникають численні спори щодо розподілу майнових прав, що свідчить про необхідність чіткого договірного врегулювання цих питань.

Аналогічні проблеми виникають і у відносинах, пов'язаних зі створенням об'єкта інтелектуальної власності за замовленням. У таких випадках визначальне значення має договір між автором і замовником, який встановлює обсяг переданих майнових прав та умови їх використання.

Як первинний суб'єкт прав інтелектуальної власності, автор наділений правом на захист своїх прав та законних інтересів. Відповідно до статті 432 ЦК України, у разі порушення прав інтелектуальної власності автор має право вимагати припинення порушення, відшкодування збитків, стягнення компенсації, а також застосування інших способів цивільно-правового захисту.

Значущість автора як суб'єкта захисту зумовлена тим, що порушення його прав часто має не лише майнові, а й немайнові наслідки, пов'язані з посяганням на творчу репутацію та особисту гідність.

Таким чином, автор як первинний суб'єкт прав інтелектуальної власності займає особливе місце у системі відповідних правовідносин. Його правовий статус характеризується поєднанням особистих немайнових і майнових прав, невідчужуваністю творчої індивідуальності та можливістю економічної реалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Хоча автор визнається первинним суб'єктом прав інтелектуальної власності, система правовідносин у цій сфері не обмежується виключно його участю. У цивільному обороті функціонує значна кількість інших осіб, які на законних підставах набувають майнові права інтелектуальної власності та здійснюють їх у встановлених межах. Саме ці суб'єкти формують групу інших первинних та похідних правовласників, правовий статус яких потребує окремого аналізу.

У загальному вигляді правовласником визнається особа, якій належать майнові права інтелектуальної власності на відповідний об'єкт. Відповідно до статті 424 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), майнові права інтелектуальної власності можуть належати не лише автору, а й іншим особам на підставі закону або договору. Саме ці підстави визначають характер правового статусу відповідного суб'єкта та обсяг його правомочностей.

До первинних правовласників, поряд з автором, у певних випадках можуть належати й інші особи, якщо таке прямо передбачено законом. Насамперед ідеться про ситуації створення об'єктів інтелектуальної власності у межах трудових або службових відносин.

Відповідно до статті 429 ЦК України, майнові права на об'єкт інтелектуальної власності, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, можуть належати автору та роботодавцю спільно, якщо інше не встановлено договором. Таким чином, роботодавець у передбачених законом випадках набуває статусу первинного правовласника поряд з автором, що суттєво впливає на можливість подальшого розпорядження такими правами.

Особливості правового статусу роботодавця як правовласника також закріплюються у спеціальних законах, зокрема у сфері патентного права. У таких

правовідносинах визначальне значення має договірне врегулювання, яке встановлює співвідношення прав та обов'язків сторін, порядок використання об'єкта та розподіл доходів від його комерціалізації.

Аналогічні положення стосуються і випадків створення об'єкта інтелектуальної власності за договором замовлення. Якщо інше не встановлено договором, майнові права можуть належати як автору, так і замовнику, що зумовлює необхідність чіткого визначення правового режиму такого об'єкта ще на стадії укладення договору.

Найбільш численну групу суб'єктів у правовідносинах інтелектуальної власності становлять похідні правовласники, які набувають майнові права не внаслідок створення об'єкта, а шляхом правонаступництва. Підставами такого набуття можуть бути цивільно-правові договори, спадкування, реорганізація юридичних осіб, а також інші юридичні факти, передбачені законом.

Однією з поширених підстав набуття майнових прав інтелектуальної власності є спадкування. У разі смерті автора або іншого правовласника його майнові права переходять до спадкоємців у порядку, встановленому цивільним законодавством. При цьому особисті немайнові права не входять до складу спадщини, що підкреслює їх персоніфікований характер.

Важливу роль у цивільному обороті відіграє також договірне правонаступництво, яке реалізується шляхом укладення договорів про відчуження майнових прав інтелектуальної власності або ліцензійних договорів. У першому випадку до набувача переходить повний обсяг майнових прав, у другому — лише право використання об'єкта у визначених межах.

Окремої уваги заслуговують правовідносини, пов'язані з реорганізацією юридичних осіб, унаслідок якої майнові права інтелектуальної власності переходять до правонаступника. У таких випадках права переходять у складі майнового комплексу юридичної особи, що підтверджує економічну значущість інтелектуальної власності як нематеріального активу.

Набуття статусу правовласника не означає абсолютної свободи у реалізації майнових прав інтелектуальної власності. Межі здійснення таких прав

визначаються нормами цивільного законодавства, умовами договорів, а також необхідністю дотримання прав та законних інтересів інших осіб.

По-перше, реалізація майнових прав не повинна порушувати особисті немайнові права автора, які залишаються чинними незалежно від переходу майнових прав. По-друге, обсяг правомочностей правовласника обмежується строком дії майнових прав, встановленим спеціальним законодавством.

По-третє, здійснення прав інтелектуальної власності має відповідати загальним засадам цивільного законодавства, зокрема принципам добросовісності, розумності та справедливості. Зловживання правом може стати підставою для застосування заходів цивільно-правової відповідальності.

Інші первинні та похідні правовласники мають право на захист належних їм майнових прав інтелектуальної власності. Відповідно до статті 432 ЦК України, вони можуть вимагати припинення порушення, відшкодування збитків, стягнення компенсації, а також застосування інших способів захисту, передбачених законом.

Таким чином, система правовласників у сфері інтелектуальної власності є багаторівневою та динамічною. Наявність первинних і похідних суб'єктів, різноманіття підстав набуття прав та встановлені межі їх реалізації зумовлюють складність правового регулювання та підвищені вимоги до механізмів цивільно-правового захисту, що має принципове значення для стабільності цивільного обороту.

Цивільно-правові відносини щодо інтелектуальної власності ґрунтуються на суспільно-корисних результатах творчої діяльності, які набувають правової охорони як об'єкти права інтелектуальної власності. До таких об'єктів закон відносить, зокрема, літературні та художні твори, комп'ютерні програми, винаходи, торговельні марки, комерційні таємниці тощо. [Закон України](#)

Суб'єктами права інтелектуальної власності є творці відповідних об'єктів та інші особи, яким належать майнові або немайнові права інтелектуальної власності відповідно до закону або договору [5]

Користувачі об'єктів інтелектуальної власності — це учасники цивільних правовідносин, які на підставі правових підстав набувають право використання об'єктів інтелектуальної власності, проте не є первинними суб'єктами прав (авторами, винахідниками). їх правовий статус має похідний, обмежений і договірний характер, що зумовлює специфіку правового регулювання.

Правовий статус користувача виникає на підставах, передбачених цивільним законодавством, шляхом укладення відповідних договорів або на підставі закону.

Окреме місце серед підстав набуття права користування посідає ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності. Згідно зі ст. 1108 ЦК України, особа, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта інтелектуальної власності (ліцензіар), може надати іншій особі (ліцензіату) письмове повноваження на використання цього об'єкта в обмеженій сфері. При цьому ліцензія може бути виключною, одиничною або невиключною, залежно від обсягу наданих прав. Як зазначає Верховний Суд, ліцензійні правовідносини оформлюються відповідними правочинами, умови яких повинні відповідати положенням ЦКУ, інакше вони вважаються нікчемними. Так, у практиці Верховного Суду України зазначено, що предметом ліцензійного договору не можуть бути права, які на момент укладення не були чинними, а умови, що суперечать нормам ЦКУ, визнаються недійсними [29].

Переважає більшість українських науковців виходить із того, що права користувачів об'єктів інтелектуальної власності мають похідний характер. Так, О. О. Підпригора [30, с. 33] та О. В. Дзера [31, с. 55] зазначають, що користувач не є носієм первинного суб'єктивного права інтелектуальної власності, а реалізує лише ті правомочності, які прямо передані йому правовласником або встановлені законом. У цьому контексті користувач не може претендувати на повноту правомочностей власника, а межі його прав визначаються правочином або імперативними нормами закону.

Аналогічну позицію підтримує Р. О. Стефанчук, який наголошує, що цивільно-правовий статус користувача є вторинним щодо статусу суб'єкта права

інтелектуальної власності, а отже не може існувати автономно від первинного права [32, с. 67].

Інший поширений доктринальний підхід ґрунтується на договірній природі прав користувачів. Статті 1108 та 1109 ЦК України закріплюють правове регулювання ліцензії та ліцензійного договору як ключових підстав виникнення прав користувача. Саме ці норми є підґрунтям договірної концепції цивільно-правового статусу користувачів. Так, І. Є. Фаренюк [33, с. 46] та Н. М. Мироненко [34] вважають, що саме ліцензійний договір або інший правочин є основним юридичним фактом, який формує обсяг і зміст цивільно-правового статусу користувача. У цьому сенсі користувач розглядається як самостійний суб'єкт договірного зобов'язання, який набуває визначеного комплексу майнових прав, здатних бути об'єктом судового захисту.

З позицій договірної концепції підкреслюється, що користувач може виступати активним учасником цивільного обороту, а його права мають не лише похідний, а й економічно самостійний характер, оскільки пов'язані з отриманням прибутку від використання об'єкта інтелектуальної власності.

У межах функціонального підходу М. М. Селівон, В. С. Дроб'язко користувачі об'єктів інтелектуальної власності розглядаються як ключові суб'єкти комерціалізації результатів творчої діяльності. Автори зазначають, що без належного правового статусу користувачів неможливо забезпечити ефективно залучення об'єктів інтелектуальної власності до господарського обороту [35, с. 57].

Згідно з цим підходом, цивільно-правовий статус користувача слід оцінювати не лише з формально-юридичної, а й з економічної точки зору, оскільки саме користувач забезпечує практичну реалізацію майнових прав інтелектуальної власності.

Стаття 1110 ЦК України встановлює вимоги до істотних умов ліцензійного договору, зокрема щодо способів використання, території та строку дії ліцензії. У доктрині ця норма розглядається як законодавче підтвердження обмеженого характеру прав користувача. Так, О. М. Ковальчук [36, с. 39], С. Я. Вавженчук

[37, С. 69] обґрунтовують тезу про обмежений характер прав користувачів, наголошуючи на необхідності суворого дотримання меж використання об'єкта інтелектуальної власності. На їхню думку, користувач не може тлумачити надані йому права розширено, а будь-які сумніви щодо обсягу прав повинні вирішуватися на користь правовласника.

Такий підхід спрямований на забезпечення балансу між інтересами автора (правовласника) та осіб, які використовують результати творчої діяльності, а також на запобігання зловживанням з боку користувачів.

Аналіз доктринальних позицій дає підстави зробити висновок, що цивільно-правовий статус користувачів об'єктів інтелектуальної власності доцільно розглядати як комплексне правове явище, яке поєднує в собі похідний характер прав, договірну природу їх виникнення, функціональне призначення та законодавчо встановлені обмеження.

1.3. Поняття, зміст і форми захисту інтелектуальної власності

Систему правової охорони інтелектуальної власності можна вважати ефективною, якщо країна забезпечує належний захист прав інтелектуальної власності. У наш час цей фактор набуває особливо великого значення, тому що у зв'язку із швидким розвитком інформаційних технологій, з'явилась можливість порушення прав інтелектуальної власності у значних обсягах. Без сучасного законодавства, дієвих механізмів реалізації правових норм та розбудови відповідної інфраструктури система правової охорони інтелектуальної власності в будь-якій країні не може бути ефективною.

Захистом прав інтелектуальної власності є правове забезпечення недоторканності цих прав, їх непорушності, а в разі порушення, застосування заходів примусового характеру, спрямованих на відновлення цих прав. Право на захист з'являється у власника прав інтелектуальної власності лише в момент порушення або оспорування його прав та охоронюваних законом інтересів і реалізується в рамках цивільних, кримінальних та адміністративних правовідносин, які виникли при цьому. Згідно з міжнародними стандартами

поняття «захист прав інтелектуальної власності» включає передбачену законодавством діяльність уповноважених країною відповідних органів влади по визнанню, поновленню прав, та усуненню перешкод, що заважають реалізації прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності.

Цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності — це система передбачених цивільним законодавством способів, засобів і форм впливу, спрямованих на визнання, відновлення та охорону порушених або оспорюваних суб'єктивних прав інтелектуальної власності, а також на компенсацію негативних наслідків, завданих правовласнику. Цивільно-правовий захист займає центральне місце серед інших видів правового захисту (адміністративного та кримінального), оскільки саме він найбільш повно забезпечує відновлення порушених майнових і немайнових прав у сфері інтелектуальної власності.

Нормативну основу цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності становлять, насамперед, положення Цивільного кодексу України (зокрема статті 15, 16, 418–455), а також спеціальні закони України у сфері авторського права, патентного права, прав на засоби індивідуалізації, а саме: Законом України «Про авторське право і суміжні права», Законом України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» [38], Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [16], Законом України «Про охорону прав на промислові зразки» [39], Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [17], Законом України «Про правову охорону географічних позначень» [40], Законом України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» [41], а також цілою низкою підзаконних нормативно-правових актів.

Важливе значення мають і міжнародні договори, ратифіковані Україною, зокрема Бернська конвенція [42], Паризька конвенція [43] та Угода ТРІПС [44].

У доктрині цивільного права поняття цивільно-правового захисту традиційно пов'язується із застосуванням передбачених законом способів відновлення порушених прав. Так, І. Є. Фарбер та О. В. Дзера визначають захист

цивільних прав як систему правових засобів, спрямованих на припинення правопорушення та усунення його наслідків [45, с. 112; 46, с. 96].

І. В. Спасибо-Фатеева визначає цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності як систему передбачених цивільним законодавством способів і засобів, спрямованих на припинення порушень виключних прав, відновлення майнової та немайнової сфери правовласника, а також на компенсацію завданої шкоди, незалежно від наявності майнових втрат [47].

Інші науковці під цивільно-правовим захистом прав інтелектуальної власності розуміють передбачені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється визнання або відновлення порушених прав інтелектуальної власності, припинення правопорушення, а також майновий вплив на правопорушника [25, с. 55].

У доктрині цивільного права захист суб'єктивних прав традиційно пов'язується з можливістю особи звернутися до компетентних органів, насамперед до суду, з вимогою про застосування передбачених законом заходів примусового характеру. В аспекті інтелектуальної власності така можливість має свої особливості, зумовлені нематеріальною природою об'єктів, обмеженим строком дії окремих прав та поєднанням особистих немайнових і майнових правомочностей.

На переконання Н. С. Кузнєцової, сутність цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності полягає у досягненні балансу між приватними інтересами правовласника та публічними інтересами суспільства, що проявляється у встановленні меж здійснення виключних прав і допустимих обмежень їх реалізації. З одного боку, держава гарантує охорону виключних прав автора чи іншого правовласника, а з іншого — встановлює межі здійснення таких прав з урахуванням публічних інтересів.

Статтею 54 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлено три форми (цивільна, кримінальна, адміністративна) захисту особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права, які здійснюється в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і

кримінальним законодавством. Відповідно до статті 20 ЦК право на захист особа здійснює на свій розсуд. Розширення можливостей захисту немайнових та майнових прав інтелектуальної власності та інтересів фізичних і юридичних осіб шляхом надання права самостійного вибору особі форм та способів їх захисту відповідає сучасним правовим тенденціям міжнародної та, зокрема, європейської спільноти.

У постановах Верховного Суду неодноразово підкреслювалося, що вибір способу захисту має відповідати характеру порушеного права та бути ефективним. Зокрема, у постанові Верховного Суду від 21.01.2020 у справі № 910/8472/18 [48] суд зазначив, що стягнення компенсації є самостійним способом захисту прав інтелектуальної власності та не потребує доведення розміру завданих збитків. Аналогічна правова позиція міститься у постанові Верховного Суду від 15.06.2021 у справі № 922/445/20 [49].

Науковці також звертають увагу на необхідність розширеного застосування превентивних способів захисту, зокрема припинення дій, що створюють загрозу порушення права [50, с. 201].

У теорії цивільного права виділяють дві форми захисту приватних прав: юрисдикційна та неюрисдикційна (альтернативна). Неюрисдикційну (альтернативну) форму захисту деякі науковці трактують як доюрисдикційну, до якої відносять: арбітраж, медіацію і самозахист [51, с. 153].

Перша – передбачає звернення до компетентних органів, які наділені владними повноваженнями за захистом, вона здійснюється судом в загальному порядку захисту або органами державної влади відповідно в спеціальному порядку захисту. Вибір форми захисту прав та відповідного способу захисту необхідно здійснювати з урахуванням усіх обставин спору. Крім того, обрання форми захисту права інтелектуальної власності залежить від змісту суб'єктивного права, що підлягає захисту, а також від ступеня суспільної небезпеки такого правопорушення.

Друга – охоплює дії громадян і організацій стосовно захисту права інтелектуальної власності, що охороняються законом, які вони здійснюють

ними самостійно, без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів. Згідно зі статтею 19 Цивільного кодексу України самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства.

О. В. Дзера та Н. С. Кузнєцова зазначають, що для прав інтелектуальної власності характерним є поєднання універсальних і спеціальних способів захисту, серед яких особливе місце займають припинення порушення, стягнення компенсації та вилучення контрафактної продукції як такі, що найбільш повно відповідають природі виключних прав.

Критично оцінюючи наукові підходи О. В. Дзери та Н. С. Кузнєцової, слід зазначити, що акцент на домінуванні цивільно-правових способів захисту не повною мірою враховує зростаючу роль превентивних та комбінованих механізмів охорони прав інтелектуальної власності. У сучасній судовій практиці дедалі частіше застосовуються тимчасові та забезпечувальні заходи, спрямовані на запобігання порушенню права ще до настання негативних наслідків.

Як підкреслює І. В. Спасибо-Фатєєва, цивільно-правовий захист є базовим механізмом забезпечення реальності прав інтелектуальної власності, оскільки саме через цивільно-правові засоби відбувається трансформація абстрактного виключного права у реально захищений інтерес правовласника. Разом із тим, така позиція потребує певного уточнення з урахуванням сучасних умов цифровізації та глобалізації правовідносин.

Таким чином, значення цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності полягає не лише у відновленні порушених прав, а й у формуванні ефективного превентивного механізму їх охорони.

На підставі аналізу наукових підходів та судової практики можна сформулювати власне бачення поняття цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності.

На нашу думку, *цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності слід розуміти як цілісну та динамічну систему правових засобів і способів, передбачених нормами цивільного законодавства, що застосовуються з метою*

визнання, припинення порушення, відновлення та попередження порушених або оспорюваних прав інтелектуальної власності, а також компенсації майнових і немайнових втрат правовласника.

Відмінною рисою запропонованого підходу є акцент на превентивній функції цивільно-правового захисту. На відміну від традиційного розуміння, яке зосереджується переважно на реакції на вже вчинене правопорушення, ми виходимо з необхідності розширеного застосування заходів, спрямованих на запобігання порушенням прав інтелектуальної власності, зокрема шляхом заборони певних дій, застосування забезпечувальних заходів та інших інструментів процесуального характеру.

Крім того, ми вважаємо, що цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності має розглядатися у тісному взаємозв'язку з іншими формами правової охорони, не втрачаючи при цьому своєї провідної ролі. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс приватних і публічних інтересів та відповідає сучасним тенденціям розвитку цивільного права й судової практики.

Особливе значення у сфері інтелектуальної власності мають такі способи захисту, як стягнення фіксованої компенсації, вилучення та знищення контрафактної продукції, а також оприлюднення судового рішення з метою відновлення ділової репутації правовласника.

Основною та найбільш розповсюдженою формою захисту права власності є судовий порядок. Тому і переважна більшість спорів із захисту порушених авторських прав, вирішення спорів творців та правовласників здійснюється у судовому порядку.

Спеціальною формою захисту авторського права та суміжних прав та інтересів, що захищаються законом, є адміністративний порядок їх захисту. Він застосовується як виключення із загального правила в прямо визначених законодавством випадках. Потерпілий може на свій розсуд звернутися за захистом своїх порушених прав та інтересів, що охороняються законом, до вищого органу відповідача, до творчої спілки, уповноваженого органу державної влади. Засобом захисту у цьому випадку є скарга. У рамках спеціальної

юрисдикційної форми реалізується також кримінально-правовий порядок захисту прав.

Законом України «Про судоустрій та статус суддів» [52] передбачено функціонування спеціалізованого суду – Вищого суду з питань інтелектуальної власності, який на сьогодні так і не створено. Відсутність вказаного вище спеціалізованого суду, а також невиправдано збільшені затрати часу й коштів на судовий або адміністративний розгляд, погіршення міжособистісних та/або ділових стосунків внаслідок судових та/або адміністративних процедур не сприяє ефективному забезпеченню та захисту авторських прав. Таку ситуацію частково могло б вирішити створення спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності, що дало б можливість досягти високого рівня професіоналізму при здійсненні правосуддя, істотно покращило ефективність розгляду спорів у сфері інтелектуальної власності, зокрема, справ у порядку кримінального судочинства та справ про адміністративні правопорушення.

На думку Г. Грабовської, «...адміністративно-правовий захист є найменш ефективним юрисдикційним способом захисту авторського права, оскільки останній не систематизований і не впорядкований і поширюється лише на окремі об'єкти інтелектуальної власності. А об'єкти авторського права і суміжних прав взагалі не підлягають вказаному способу захисту» [53, с. 38].

Як зазначає І. М. Коросташова «... суб'єктом неюрисдикційного захисту прав інтелектуальної власності є правовласник об'єкта права інтелектуальної власності (фізичні чи юридичні особи), а також організації колективного управління майновими правами на об'єкти авторського права і (або) суміжних прав. Основним і єдиним способом неюрисдикційної форми захисту прав інтелектуальної власності є самозахист власника прав інтелектуальної» [54].

У національному цивільному законодавстві встановлено право особи на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань (ст. 19 ЦК). Під захистом авторських прав визначаються передбачені чинним законодавством заходи із їх визнання, припинення їх порушення, а також застосування заходів юридичної відповідальності до

правопорушників. Неюрисдикційна форма захисту авторських цивільних прав включає дії фізичних та юридичних осіб із захисту своїх немайнових та майнових прав на твір, які здійснюються ними самостійно (самозахист) без звернення до органів публічного управління. Отже, неюрисдикційна форма захисту авторських прав стосується будь-яких способів врегулювання існуючих суперечок за межами судових процедур. Дана форма захисту авторських прав і законних інтересів творців та правовласників на сучасному етапі розвитку суспільства набуває все більшого значення. Така популярність обумовлена ефективністю її використання. Способи є сукупністю видів неюрисдикційної (альтернативної) форми захисту цивільних прав, вирішення цивільно-правових спорів. Основою кожної з цих процедур є їх добровільне застосування та участь незалежної та нейтральної особи [55, с. 65].

Особливістю захисту прав інтелектуальної власності є те, що право на захист виникає не лише на підставі завершеного факту порушення прав, а вже на етапі, коли порушення як такого ще немає, але створюється реальна загроза до його вчинення. Загрозою порушення прав інтелектуальної власності є дії, що неминуче призведуть до вчинення порушення цих прав, натомість припинення дії, що створює загрозу порушення прав інтелектуальної власності, дозволяє запобігти виникненню негативних наслідків для суб'єкта цих прав. Дія, що створює загрозу порушення прав інтелектуальної власності, ще не є правопорушенням як таким, однак формує підґрунтя для нього, породжує реальну можливість його вчинення

Висновки до Розділу 1.

Отже, на підставі проведеного дослідження можна зазначити наступне.

Аналізуючи доктринальні підходи щодо визначення права інтелектуальної інтелектуальної власності як правового інституту ми визначили, що – це сукупність норм, що регулюють відносини з приводу створення, використання та охорони результатів інтелектуальної діяльності людини. Це право має подвійний характер: воно поєднує особистісний аспект (немайнові права автора) і майновий аспект (економічні права на використання об'єкта). Для виникнення прав

інтелектуальної власності зазвичай достатнім є сам факт створення об'єкта творчою працею (наприклад, авторське право на твір виникає з моменту його створення і надання об'єктивної форми). В окремих випадках закон вимагає виконання додаткових формальностей, зокрема, державної реєстрації об'єкта, щоб виникли виключні права (це стосується, наприклад, винаходів, торговельних марок тощо). Підставами набуття прав можуть бути також договір або інші юридичні факти, передбачені законом (спадкування прав, передача за договором тощо).

2. У результаті проведеного дослідження встановлено, що правовідносини у сфері інтелектуальної власності характеризуються складною системою учасників, до яких належать автори (творці), інші первинні та похідні правоволодільці, користувачі об'єктів інтелектуальної власності, а також держава в особі уповноважених органів. Кожен із зазначених суб'єктів наділений специфічним правовим статусом, який визначає обсяг його прав та обов'язків і впливає на ефективність реалізації та захисту прав інтелектуальної власності. У врахуванням зробленого дослідження доцільним є формулювання таких пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері інтелектуальної власності:

- Удосконалити законодавче визначення кола учасників правовідносин інтелектуальної власності, зокрема шляхом більш чіткого розмежування статусу автора, роботодавця, замовника та інших осіб, які можуть набувати майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, створені у зв'язку з трудовими або цивільно-правовими відносинами.

- Врегулювати питання правового статусу об'єктів інтелектуальної власності, створених із використанням сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту, з метою забезпечення правової визначеності щодо суб'єктів прав та обсягу їхніх повноважень.

- Удосконалити договірне регулювання у сфері інтелектуальної власності, зокрема шляхом законодавчого закріплення типових умов договорів щодо

розпорядження майновими правами та підвищення рівня захисту прав автора як слабшої сторони договірних правовідносин.

3. На підставі аналізу наукових підходів та судової практики сформульоване власне бачення поняття цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності.

На нашу думку, захист інтелектуальної власності слід розуміти як цілісну та динамічну систему правових засобів і способів, передбачених нормами цивільного законодавства, що застосовуються з метою визнання, припинення порушення, відновлення та попередження порушених або оспорюваних прав інтелектуальної власності, а також компенсації майнових і немайнових втрат правовласника.

Крім того, ми вважаємо, що цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності має розглядатися у тісному взаємозв'язку з іншими формами правової охорони, не втрачаючи при цьому своєї провідної ролі. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс приватних і публічних інтересів та відповідає сучасним тенденціям розвитку цивільного права й судової практики.

4. Особливе значення у сфері інтелектуальної власності мають такі способи захисту, як стягнення фіксованої компенсації, вилучення та знищення контрафактної продукції, а також оприлюднення судового рішення з метою відновлення ділової репутації правовласника.

Основною та найбільш розповсюдженою формою захисту права власності є судовий порядок. Тому і переважна більшість спорів із захисту порушених авторських прав, вирішення спорів творців та правовласників здійснюється у судовому порядку.

Спеціальною формою захисту авторського права та суміжних прав та інтересів, що захищаються законом, є адміністративний порядок їх захисту і самозахист.

РОЗДІЛ 2. ФОРМИ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

2.1. Загальні засоби захисту інтелектуальної власності

Згідно з ч.2 ст.3 Конституції України: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Засади правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності встановлені ст.ст.41,54 Основного Закону України. Так, згідно ст. 41 Конституції України [4], «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності», а ст.54 Конституції України, гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ч.1). Крім того, кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Крім того, ч.3 ст. 418 Цивільного Кодексу України визначено, що право інтелектуальної власності є непорушним. Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом.

Захист прав інтелектуальної власності та інтересів, що охороняються законом, здійснюється у передбаченому законодавством порядку, тобто із застосуванням належних форм, способів і засобів захисту.

Цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності виконує дві взаємопов'язані функції: охоронну (попередження та припинення протиправних посягань) і відновну (повернення правовласнику того становища, яке існувало до порушення).

Найбільш істотною складовою механізму захисту, що знаходить своє відповідне закріплення в нормах національного законодавства, є способи захисту інтелектуальної власності. Це комплекс заходів, які здійснюють самостійно (добровільно) порушники або примусово державні органи, спрямовані на припинення порушення або відновлення (визнання) порушених суб'єктивних прав. Зрозуміло, що кожен спосіб, який застосовується для захисту порушеного чи оспорюваного права інтелектуальної власності, набуватиме певної специфіки з урахуванням специфіки самого інституту права інтелектуальної власності, а також об'єктів, на які ці права набуваються [56, с. 24-25].

Спори щодо порушення права інтелектуальної власності у сфері авторських прав творців та їх правонаступників, розглядаються загальними судами.

У ЦК України закріплено загальні принципи захисту цивільних прав, зокрема право на захист прав інтелектуальної власності судом (ст. 432 ЦКУ), перелік можливих рішень суду (зупинення порушень, застосування заходів щодо збереження доказів, стягнення збитків, примусові заходи тощо). Суд може застосувати як негайні заходи (тимчасові забезпечувальні заходи), так і остаточні способи захисту.

Спеціальні закони (зокрема Закон «Про авторське право і суміжні права» та інші акти в сфері охорони промислової власності) деталізують окремі способи захисту (наприклад, компенсації, порядок визначення розміру моральної шкоди, механізми вилучення контрафактної продукції) та встановлюють процедурні особливості.

Проблематика цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності є предметом ґрунтовного дослідження у вітчизняній та зарубіжній правовій доктрині. Наукові підходи до визначення змісту та системи способів захисту прав інтелектуальної власності формувалися під впливом загальної теорії цивільного права, теорії суб'єктивних прав і спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Так, О. О. Котюк розглядає цивільно-правовий захист як систему юридичних засобів, спрямованих на відновлення порушеного суб'єктивного права та усунення негативних наслідків правопорушення, наголошуючи на універсальному характері способів захисту, закріплених у статті 16 ЦК України. Учений підкреслює, що зазначені способи мають застосовуватися з урахуванням специфіки об'єкта правовідносин, зокрема нематеріальної природи об'єктів інтелектуальної власності [57].

О. П. Орлюк, досліджуючи правову охорону інтелектуальної власності, акцентує увагу на поєднанні майнових і немайнових способів захисту, зазначаючи, що для ефективного захисту прав ІВ необхідне комплексне застосування заборонних, відновних та компенсаційних механізмів. На думку авторки, цивільно-правовий захист у сфері ІВ має превентивний характер і спрямований не лише на відшкодування шкоди, а й на запобігання майбутнім порушенням [3, с. 56].

Значний внесок у дослідження проблем захисту прав інтелектуальної власності зробила В. С. Дроб'язко, яка обґрунтовує доцільність розмежування способів захисту залежно від характеру порушеного права (майнового чи особистого немайнового). Учений наголошує, що відшкодування моральної шкоди є самостійним і важливим способом захисту особистих немайнових прав автора, що не може бути замінений виключно майновою компенсацією [35, с. 89].

І. Є. Якубівський у своїх працях звертає увагу на процесуальні аспекти цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності, зокрема на проблеми доказування розміру збитків та упущеної вигоди. Автор зазначає, що складність доведення майнової шкоди в спорах щодо інтелектуальної власності зумовлює активне застосування компенсаційних механізмів, визначених судом [58].

Наукові позиції Р. О. Стефанчука ґрунтуються на ідеї пріоритету ефективного судового захисту суб'єктивних прав. Учений підкреслює, що суд, обираючи спосіб захисту, повинен керуватися не формальним переліком, а

принципом ефективності, що особливо актуально у справах щодо інтелектуальної власності [59, с. 87].

У працях Н. М. Мироненко та І. А. Бірюкова досліджується співвідношення загальних та спеціальних способів захисту прав ІВ. Автори зазначають, що спеціальні способи (вилучення та знищення контрафактної продукції, публікація судового рішення) доповнюють загальні цивільно-правові механізми та підвищують рівень реального захисту прав правовласників [60].

Серед зарубіжних дослідників значний вплив на формування сучасних підходів до цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності мали праці П. Голдстайна (Paul Goldstein), У. Корніша (William Cornish) та Л. Бентлі (Lionel Bently). У своїх роботах вони наголошують на необхідності забезпечення балансу між інтересами правовласників і суспільства, а також на важливості пропорційності цивільно-правових санкцій у сфері інтелектуальної власності.

Таким чином, аналіз наукових підходів свідчить про відсутність єдиного універсального способу захисту прав інтелектуальної власності. У доктрині переважає позиція, відповідно до якої ефективний захист можливий лише за умови комплексного застосування різних цивільно-правових способів із урахуванням характеру порушення, особливостей об'єкта права та наслідків правопорушення.

У науковій доктрині і практиці виокремлюють такі базові способи цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності. До них відносяться: визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Зазначені способи захисту прав та інтересів є універсальними.

Суд також може застосовувати спеціальні способи захисту порушеного права.

Застосування спеціальних способів захисту порушеного права щодо інтелектуальної власності зазначено у ст. 432 ЦК України і у Закону України «Про авторське право і суміжні права». Так, згідно чинного законодавства, суд може постановити рішення про:

- застосування певних заходів для запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збір й збереження доказів;
- зупинення пропуску через митний кордон країни товарів, імпорт або експорт яких відбувається з порушенням права інтелектуальної власності;
- вилучення з обороту товарів, виготовлених чи введених у оборот із порушенням права інтелектуальної власності й знищення цих товарів;
- вилучення із обороту матеріалів або знарядь, що використовувалися для виготовлення товарів із порушенням права інтелектуальної власності чи вилучення й знищення таких матеріалів та знарядь;
- застосування грошових стягнень замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. При цьому розмір стягнення повинно визначатися відповідно чинного законодавства з урахуванням обставин та вини особи, які мають істотне значення;
- опублікування в засобах масової інформації відомостей щодо порушення прав інтелектуальної власності й зміст судового рішення про порушення [5].

Відповідно до ч. 3 ст. 55 Закону, суд має право постановити рішення про:

- 1) відшкодування моральної (немайнової) шкоди, завданої порушенням авторського права та/або суміжних прав, з визначенням розміру відшкодування;
- 2) відшкодування збитків, завданих порушенням авторського права та/або суміжних прав;
- 3) стягнення з порушника авторського права та/або суміжних прав доходу, отриманого внаслідок порушення;
- 4) стягнення компенсації (разового грошового стягнення), що визначається судом замість відшкодування збитків або стягнення доходу на розсуд суб'єкта

авторського права та/або суб'єкта суміжних прав у розмірі від 2 до 200 прожиткових мінімумів для працездатних осіб або як фіксована подвоєна, а в разі умисного порушення - потроєна сума винагороди, яка була б сплачена за надання дозволу на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав, з приводу якого виник спір; на вимогу осіб, передбачених у пунктах 2-5 частини першої цієї статті, - як фіксована подвоєна, а в разі умисного порушення - потроєна сума винагороди, яка була б сплачена за надання дозволу на використання відповідного об'єкта, з приводу якого виник спір.

Розмір компенсації має бути ефективним, співрозмірним і стримуючим, спрямовуватися на відновлення порушених прав та застосовуватися таким чином, щоб уникнути створення перешкод законній діяльності користувача і водночас забезпечити захист від зловживань користувача.

При визначенні розміру компенсації судом враховується тривалість та систематичність порушення, обсяг порушення (зокрема з урахуванням території його поширення), сфера господарювання та наміри порушника, вина та її форми, а також інші об'єктивні обставини;

5) припинення і заборону опублікування творів, виконань, фонограм, відеограм, вилучення (конфіскацію) піратських примірників творів, фонограм, відеограм чи записів програм організацій мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення, публікацію у пресі інформації про допущене порушення тощо, якщо в ході судового розгляду буде доведено факт порушення авторського права та/або суміжних прав або факт наявності дій, що створюють загрозу порушення таких прав.

Деякі з цих способів є одночасно і заходами відповідальності, зокрема, відшкодування збитків. Інші, як, наприклад, присудження до виконання обов'язку в натурі, до заходів відповідальності не відносяться і тому можуть застосовуватися незалежно від умов відповідальності, наприклад, незалежно від вини особи, яка порушила зобов'язання.

Крім цього, спеціальне законодавство конкретизує способи захисту права на окремі об'єкти права інтелектуальної власності, які враховують їхню

специфіку. Так, відповідно до ст. 20 Закону України «Про захист прав на знаки для товарів і послуг», власник свідоцтва на знак для товарів та послуг, має право вимагати припинення правопорушення й відшкодування збитків, заподіяних таким правопорушенням. Власник свідоцтва може також вимагати усунення з товару, його упакування незаконно використаного знака або позначення, схожого з ним настільки, що їх можна сплутати, або знищення виготовлених зображень знака чи позначення.

Захист прав інтелектуальної власності на підставі цивільно-правових норм розпочинається з вибору способу захисту, від якого залежить склад юридичних фактів, які підлягають доведенню в процесі розгляду справи.

Як зазначає І. Полуєтков, «...серед науковців існують різні думки щодо визначення щодо визначення таких понять як цивільно-правова відповідальність і цивільно-правові способи захисту прав. Так, деякі фахівці розділяють усі передбачені чинним законодавством способи захисту прав на заходи захисту та заходи відповідальності, які, в свою чергу, поділяються між собою за підставами застосування, соціальним призначенням та виконуваними функціями, принципами реалізації. Серед цивільно-правових способів захисту прав, передбачених діючим законодавством, заходами відповідальності можуть бути визнані лише відшкодування збитків, стягнення незаконно отриманого доходу, виплата компенсації, а також компенсація моральної шкоди. Вся інші заходи є заходами захисту, а не відповідальності» [61, с. 27].

Поряд із способами захисту права, елементом механізму захисту є засоби захисту права, які, незважаючи на близькість понять, є не тотожними поняттями. За визначенням Т.А. Арсанова, «...способи захисту права є матеріально-правовими заходами, що застосовуються для досягнення цілей захисту, а засоби захисту є знаряддям, що реалізують в межах певної форми обрані способи захисту в дію». [62].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що питання захисту інтелектуальної власності залишаються досить актуальними, та констатується

потреба вдосконалення законодавства про реалізацію права на цивільно-правовий захист.

2.2. Класифікація форм захисту інтелектуальної власності

Ефективність правової системи захисту інтелектуальної власності залежить від забезпечення належного захисту прав інтелектуальної власності.

Як зазначає О. С. Юнин, «...Захист прав інтелектуальної власності визначається як правова гарантія недоторканності цих прав. У разі порушення застосовуються примусові заходи з метою відновлення цих прав. Право на захист власника прав інтелектуальної власності виникає лише в момент порушення або оскарження його прав та інтересів, що захищаються законом, і здійснюється в рамках цивільних, кримінальних та адміністративних правовідносин, що виникають у цьому контексті» [63, с. 107].

В законодавстві розрізняють дві основні форми захисту прав інтелектуальної власності – юрисдикційну і неюрисдикційну.

У юридичній доктрині цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності розглядається як система передбачених нормами цивільного права та цивільного процесуального законодавства засобів і способів, спрямованих на визнання, відновлення та охорону суб'єктивних прав правовласника у разі їх порушення або оспорювання. Ця форма захисту застосовується у випадках порушення, невизнання або оспорювання особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності і здійснюється судами загальної юрисдикції відповідно до норм матеріального та процесуального права України.

Захист прав інтелектуальної власності у цивільному судочинстві посідає провідне місце серед юрисдикційних форм захисту та є найбільш поширеним способом відновлення порушених прав правовласників.

Процесуальний порядок розгляду справ щодо захисту прав інтелектуальної власності регулюється нормами Цивільного процесуального кодексу України. Відповідно до статті 4 ЦПК України, кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених або оспорюваних прав. Розгляд таких справ

здійснюється з дотриманням загальних засад цивільного судочинства, визначених статтею 2 ЦПК України, зокрема принципів верховенства права, змагальності сторін, диспозитивності та рівності учасників процесу перед судом.

Важливим елементом ефективного судового захисту прав інтелектуальної власності є інститут забезпечення позову. Згідно зі статтею 150 ЦПК України, суд може застосувати заходи забезпечення позову, зокрема заборону вчинення певних дій щодо об'єкта права інтелектуальної власності або накладення арешту на контрафактну продукцію, що дозволяє запобігти подальшому порушенню прав правовласника до ухвалення рішення по суті спору.

Окремо слід зосередити увагу на такому способі захисту прав інтелектуальної власності, як судова заборона, яка полягає в забороні дій, що порушують право особи чи створюють загрозу для його порушення.

Як зазначає І. Якубівський «...основна перевага бачиться у тому, що ставиться мета не просто припинити дію, якою порушується право, але й заборонити вчинення подібних дій у майбутньому. Більше того, передбачено можливість стягнення штрафу за невиконання такої заборони, що покликано стимулювати особу, щодо якої постановлено рішення про заборону, до виконання даного рішення» [64, с. 69].

Рішення про попередню заборону повинно бути винесене після того, як власник прав інтелектуальної власності доведе за допомогою доступних йому доказів і з «достатнім ступенем достовірності», що порушення його прав є «невідворотним». Має існувати можливість прийняття рішень про попередню заборону на здійснення неправомірних дій в процесі судового розгляду [65, с. 27].

У практиці захисту прав інтелектуальної власності можна виокремити декілька основних видів судових заборон: заборона на вчинення певних дій у майбутньому, що застосовується у випадках, коли існує реальна загроза порушення прав інтелектуальної власності; заборона та припинення триваючого порушення, яка спрямована на негайне зупинення незаконного використання об'єкта права інтелектуальної власності; заборона обігу контрафактної продукції, що включає заборону її виробництва, зберігання, транспортування та

реалізації, заборона використання в цифровому середовищі, зокрема обмеження доступу до вебсайтів або контенту, який порушує авторські та суміжні права.

Особливої актуальності ці проблеми набувають у цифровому середовищі, де порушення можуть швидко змінювати форму та масштаб.

Особливе значення судова заборона має у формі заходу забезпечення позову. Вжиття таких заходів можливе ще до ухвалення рішення у справі і спрямоване на запобігання погіршенню становища правовласника або унеможливленню виконання майбутнього судового рішення.

У справах про порушення прав інтелектуальної власності забезпечувальні заборони можуть стосуватися тимчасового припинення виробництва чи розповсюдження спірної продукції, блокування доменних імен або заборони використання позначень, схожих до ступеня змішування. При цьому суди мають дотримуватися принципу співмірності, щоб такі заходи не призводили до надмірного обмеження прав та законних інтересів відповідача.

Однією з форм захисту інтелектуальної власності у комплексі цивільно-правового захисту є самозахист. У ст. 19 ЦК України зазначено, що автор має право на самозахист свого права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань на об'єкт інтелектуальної власності. Самозахистом є використання автором засобів протидії, що не заборонені законом й не суперечать моральним засадам суспільства. Способи самозахисту повинні відповідати змісту захисту права, яке порушене, характеру дій, якими воно було порушене та наслідкам, які спричинені таким порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самим автором або встановлюватися договорами чи актами чинного цивільного законодавства [5].

У доктрині цивільного права самозахист розглядається як позаюрисдикційна форма захисту, яка ґрунтується на принципах диспозитивності, автономії волі та оперативності реагування на порушення.

У ст. 20 ЦК України зазначено, що право на захист автор здійснює на свій розсуд. Нездійснення автором права на захист інтелектуальної власності не є

підставою щодо припинення дії цивільного права яке порушене, окрім випадків, що встановлені законом.

Специфіка захисту прав інтелектуальної власності полягає в тому, що такі об'єкти не мають фізичного виразу (оболонки), при пануванні над якою ти маєш відповідне право власності, тобто вони є більш абстрагованими і, як результат, така абстрагованість зумовлює складність панування над ними. Також варто зазначити, що самозахист має низку переваг порівняно з іншими способами захисту: – можливість мирного урегулювання конфлікту без втручання органів державної влади; – швидке реагування на неправомірне використання об'єктів інтелектуальної власності та вжиття заходів для їх припинення [66, с. 158].

Самозахист у цій сфері спрямований передусім на негайне припинення порушення, мінімізацію шкоди та запобігання подальшому неправомірному використанню результатів творчої діяльності.

Суб'єктами права на самозахист є автори запатентованих винаходів, корисних моделей чи промислових зразків, правовласники та їхні правонаступники. Вчинення потерпілим заходів самозахисту порушених прав, трапляється зрідка і здебільшого зводиться до відмови від вчинення дій, що суперечать укладеному ліцензійному договору.

Способи самозахисту порушених прав інтелектуальної власності залежно від мети їх застосування можуть бути поділені на такі категорії: недопущення поширення об'єктів, створених внаслідок плагіату (звернення до плагіатора з вимогою усунути порушення, до редакцій журналів з вимогою не опубліковувати твір); припинення порушення (вилучення з продажу об'єктів, створених внаслідок плагіату); відшкодування завданої майнової та немайнової шкоди; відновлення становища, яке існувало до порушення прав (спростування інформації про належність плагіатору привласненого об'єкту інтелектуальної власності або його охороноздатної частини) [67, с. 335 - 336].

У цивілістичній доктрині відсутній єдиний підхід до визначення правової природи самозахисту, що зумовлює наявність кількох концептуальних позицій, актуальних і для сфери інтелектуальної власності.

Перший підхід ґрунтується на розумінні самозахисту як суб'єктивного цивільного права особи. Представники цієї позиції вважають, що право на самозахист є складовою змісту суб'єктивного цивільного права і виникає одночасно з ним. У межах такого підходу самозахист розглядається як легітимна поведінка правовласника, спрямована на самостійне усунення порушення без залучення державного примусу. У сфері інтелектуальної власності це означає можливість правовласника оперативно реагувати на незаконне використання об'єкта, не очікуючи судового рішення.

Другий підхід трактує самозахист як особливу форму (спосіб) захисту цивільних прав, що відрізняється від юрисдикційних форм відсутністю участі компетентних органів. У межах цієї концепції самозахист розглядається не як самостійне право, а як передбачений законом механізм реалізації вже існуючого права на захист. Застосування такого підходу дозволяє чітко окреслити межі допустимої поведінки правовласника та запобігти зловживанню самозахистом у сфері інтелектуальної власності.

Третій, більш комплексний підхід, поєднує елементи попередніх концепцій і розглядає самозахист як інститут цивільного права, що охоплює сукупність норм, принципів і практичних механізмів, спрямованих на самостійне реагування на порушення. У контексті інтелектуальної власності такий підхід є найбільш обґрунтованим, оскільки дозволяє врахувати як нормативні приписи, так і технічні та договірні засоби захисту.

До основних форм самозахисту прав інтелектуальної власності можна віднести такі:

1. **Превентивні заходи**, спрямовані на запобігання порушенням. До них належать використання технічних засобів захисту (DRM-системи, водяні знаки, коди доступу), реєстрація об'єктів права інтелектуальної власності, депонування творів, а також чітке визначення умов використання об'єктів у договорах і публічних ліцензіях.
2. **Оперативні заходи припинення порушення**, що застосовуються у відповідь на вже вчинене або триваюче порушення. Прикладами є

направлення порушнику вимоги (претензії) про припинення незаконного використання об'єкта, звернення до адміністраторів вебресурсів або хостинг-провайдерів із вимогою видалити незаконний контент (notice and takedown), блокування доступу користувачів, які порушують ліцензійні умови.

3. **Договірні санкції**, що реалізуються в межах самозахисту, зокрема одностороннє розірвання ліцензійного договору, призупинення надання доступу до об'єкта інтелектуальної власності, застосування штрафних санкцій, прямо передбачених договором.

Застосування зазначених способів самозахисту можливе за умови дотримання принципу пропорційності, тобто відповідності обраного заходу характеру та наслідкам порушення. Перевищення меж самозахисту може призвести до визнання дій правовласника неправомірними та покладення на нього відповідальності.

Отже, чинним цивільним законодавством передбачено можливість здійснення самозахисту щодо широкої низки цивільних прав та інтересів, що охороняються законом це також стосується й сфери правовідносин у сфері інтелектуальної власності.

Самозахист прав інтелектуальної власності не виключає і не замінює судовий або адміністративний захист, а виступає як доповнювальний механізм. У багатьох випадках саме самозахист дозволяє оперативно припинити порушення та зменшити негативні наслідки, тоді як звернення до суду слугує засобом остаточного вирішення спору, відшкодування збитків та відновлення порушених прав.

Таким чином, самозахист у справах про захист прав інтелектуальної власності є важливим інструментом забезпечення ефективності правової охорони результатів творчої діяльності

В Україні, слід створити реальні правові інструменти для забезпечення ефективного та дієвого захисту прав інтелектуальної власності. Це дасть змогу уникнути порушень у комерційних масштабах, що призводять до економічної

шкоди країни й її репутації на міжнародній арені в цілому. Уряд України повинен більш тісно співпрацювати з урядами інших країн на всіх рівнях у боротьбі з порушенням прав інтелектуальної власності. Адже сучасність уже тісно «переплітає» права інтелектуальної власності із політикою, економікою, культурою й інноваційними технологіями.

Висновки до Розділу 2.

Аналізуючи наукові підходи щодо способів цивільно-правового захисту учасників правовідносин інтелектуальної власності можна зазначити про відсутність єдиного універсального способу захисту прав інтелектуальної власності. У доктрині переважає позиція, відповідно до якої ефективний захист можливий лише за умови комплексного застосування різних цивільно-правових способів із урахуванням характеру порушення, особливостей об'єкта права та наслідків правопорушення. У процесі дослідження встановлено, що до загальних способів цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності належать, зокрема: визнання права, припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення, відшкодування майнової та моральної шкоди, стягнення доходу, одержаного внаслідок порушення права, відновлення становища, яке існувало до порушення, а також інші способи захисту, визначені законом або договором. Зазначені способи мають універсальний характер і можуть застосовуватися незалежно від виду об'єкта інтелектуальної власності.

Водночас практика застосування загальних способів цивільно-правового захисту свідчить про наявність низки проблем, зокрема складність доказування факту порушення прав інтелектуальної власності, визначення розміру завданої шкоди, а також тривалість судового розгляду відповідних спорів. Особливої актуальності ці проблеми набувають у контексті цифрового середовища, де порушення прав інтелектуальної власності мають масовий характер. Так, пропонується передбачити у Цивільному кодексі України спеціальну норму щодо застосування загальних способів захисту до прав інтелектуальної власності, у

якій визначити, що способи захисту, передбачені статтею 16 ЦК України, застосовуються з урахуванням нематеріального характеру об'єктів інтелектуальної власності та специфіки їх використання. Також уточнити зміст способу захисту «припинення дій, що порушують право», передбачивши можливість застосування судом таких заходів, як заборона розповсюдження контрафактної продукції, блокування доступу до незаконно розміщеного контенту в мережі Інтернет, а також зобов'язання порушника видалити відповідні матеріали.

РОЗДІЛ 3. ВИДИ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

3.1. Поняття та правова природа майнових засобів захисту інтелектуальної власності

Майнові засоби захисту інтелектуальної власності посідають центральне місце у механізмі цивільно-правового захисту, оскільки саме вони забезпечують реальне відновлення порушених прав та компенсацію негативних економічних наслідків, яких зазнають правовласники. У сучасних умовах розвитку цифрової економіки та інтенсивного обігу об'єктів інтелектуальної власності ефективність майнових способів захисту безпосередньо впливає на рівень охорони прав та інвестиційну привабливість інноваційної діяльності.

У цивілістичній доктрині майнові засоби захисту традиційно розглядаються як різновид загальних способів захисту цивільних прав. Так, С.С. Іоффе визначав майнову відповідальність як правовий засіб відновлення порушеного майнового стану потерпілої особи шляхом покладення на порушника обов'язку відшкодувати завдану шкоду. З цієї позиції права інтелектуальної власності, будучи майновими за своєю економічною сутністю, підлягають захисту через універсальні механізми цивільного права.

О. В. Дзера, розвиваючи загальноцивілістичний підхід, підкреслює, що способи захисту цивільних прав мають відповідати принципу ефективності, тобто реально відновлювати порушене право або компенсувати його втрату. У сфері інтелектуальної власності це означає, що майнові способи захисту повинні бути здатними нейтралізувати негативні економічні наслідки порушення, навіть за умов складності їх доказування [68, с. 99].

Водночас у наукових працях Н.С. Кузнецової обґрунтовується спеціальний характер майнових способів захисту прав інтелектуальної власності. Авторка звертає увагу на те, що нематеріальна природа об'єктів інтелектуальної власності зумовлює особливий механізм завдання шкоди, а отже, вимагає використання спеціальних інструментів, таких як компенсація або стягнення доходу порушника, які не потребують класичного доведення розміру збитків [69, с. 53].

С.В. Спасібо-Фатеева, аналізуючи сучасні тенденції розвитку цивільного законодавства, зазначає, що майнові способи захисту у сфері інтелектуальної власності виконують не лише відновлювальну, а й превентивну функцію. На її думку, компенсаційні механізми мають стримувати порушників від економічно вигідного правопорушення, що особливо актуально в умовах цифрового обігу об'єктів інтелектуальної власності [70, с. 33].

Таким чином, у доктрині простежується поєднання загальноцивілістичного та спеціально-інтелектуального підходів до розуміння майнових способів захисту прав інтелектуальної власності. Значення цих способів полягає у тому, що вони забезпечують не лише відновлення порушених майнових інтересів правласників, а й превентивний вплив на потенційних порушників, формуючи економічно не вигідну модель незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності.

Відшкодування збитків є традиційним і найбільш універсальним майновим способом захисту прав інтелектуальної власності. Відповідно до статті 22 ЦК України, збитки включають реальні збитки та упущену вигоду.

Відповідно до положень Цивільного кодексу України, кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, зокрема шляхом відшкодування збитків [ст. 16 ЦК України]. Специфіка застосування цього способу у сфері інтелектуальної власності визначається також нормами книги четвертої ЦК України, яка закріплює загальні засади правової охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності [ст. 418 ЦК України].

Універсальність відшкодування збитків полягає в можливості його застосування до будь-яких об'єктів права інтелектуальної власності, незалежно від їх правового режиму. Так, положення про відшкодування збитків містяться у спеціальних законах, зокрема: Законі України «Про авторське право і суміжні права» [ст. 55]; Законі України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [ст. 20]; Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [ст. 34].

Згідно з цивільним законодавством, збитки включають реальні збитки та упущену вигоду [ст. 22 ЦК України]. Реальні збитки охоплюють витрати, яких зазнав правовласник у зв'язку з порушенням його права, зокрема витрати на припинення незаконного використання об'єкта інтелектуальної власності або знищення контрафактної продукції. Упущена вигода полягає у доходах, які особа могла б реально отримати за звичайних умов цивільного обороту, наприклад у вигляді ліцензійної винагороди.

За визначенням В. В. Стрельника «...Сутність відшкодування збитків полягає у відновленні майнових втрат особи, чиє право порушене, за рахунок особи, що порушила відповідне право, оспорила його або не визнала. Цей вид захисту слід розглядати крізь призму двох факторів – реальні збитки й упущена вигода. Реальні збитки – це, зазвичай, ті майнові трати, які понесені особою або будуть понесені в майбутньому для відновлення свого права інтелектуальної власності. В практичній діяльності захисників у сфері інтелектуальної власності переважно панує думка, що поняття «реальні збитки» важко обґрунтувати на основі діючих норм цивільного законодавства. В свою чергу, поняття «упущена вигода» полягає в визначенні суми втрат очікуваного приросту майна» [71, с. 251].

Для задоволення вимоги про відшкодування збитків необхідною є наявність усіх елементів цивільно-правової відповідальності: факту порушення права інтелектуальної власності, наявності збитків, причинно-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою та шкодою, а також вини порушника, якщо інше не встановлено законом [ст. 1166 ЦК України]. Саме доведення зазначених елементів становить основну складність практичного застосування цього способу захисту.

Верховний Суд у своїй правозастосовній практиці неодноразово наголошував, що відшкодування збитків у справах про порушення прав інтелектуальної власності має компенсаційний характер і не може ґрунтуватися на припущеннях. Зокрема, у постановках Верховного Суду зазначається, що упущена вигода повинна бути підтверджена належними та допустимими

доказами, які свідчать про реальну можливість отримання відповідного доходу за відсутності порушення.

Крім того, Верховний Суд звертає увагу на те, що сам факт незаконного використання об'єкта права інтелектуальної власності ще не є достатньою підставою для автоматичного стягнення збитків. Позивач зобов'язаний довести конкретний розмір шкоди та причинний зв'язок між діями відповідача і негативними майновими наслідками. Такий підхід спрямований на забезпечення балансу інтересів сторін та недопущення безпідставного збагачення правовласника.

У справах про порушення прав інтелектуальної власності складним є встановлення прямого причинно-наслідкового зв'язку між незаконним використанням об'єкта та конкретними майновими втратами правовласника. Особливо це стосується випадків, коли на зменшення доходів впливають і зовнішні економічні фактори (конкуренція, зміни ринку, поведінка споживачів).

Однією з найбільш дискусійних проблем є доведення розміру упущеної вигоди. Судова практика виходить з необхідності підтвердження реальної можливості отримання доходу, а не лише гіпотетичних очікувань правовласника. Водночас у справах про порушення прав інтелектуальної власності така можливість часто має імовірнісний характер, що істотно ускладнює доказування та знижує ефективність цього способу захисту.

Разом із тим у судовій практиці підкреслюється, що складність доведення збитків не може бути підставою для відмови у захисті права. Саме з цієї причини законодавець передбачає альтернативні способи майнового захисту, зокрема стягнення компенсації у фіксованому розмірі, яка може застосовуватися замість відшкодування збитків [ст. 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права»].

Відповідно до статті 13 Директиви 2004/48/ЄС, при визначенні розміру збитків суди повинні враховувати всі відповідні аспекти, зокрема втрачену вигоду правовласника, а також будь-яку несправедливу вигоду, отриману порушником [ст. 13 Директиви 2004/48/ЄС].

У зв'язку з цим доцільним є наближення національного законодавства України до європейської моделі шляхом законодавчого закріплення можливості визначення упущеної вигоди з урахуванням доходів порушника або середньої ринкової ліцензійної винагороди.

Директива 2004/48/ЄС передбачає, що як альтернатива класичному доведенню збитків може застосовуватися паушальна (фіксована) сума, визначена, зокрема, на основі розміру роялті, яке було б сплачено за правомірного використання об'єкта інтелектуальної власності [ст. 13(1)(b) Директиви 2004/48/ЄС]. Імплементация цього підходу в українське законодавство дозволила б зменшити процесуальне навантаження на правовласника; забезпечити більшу передбачуваність судових рішень; підвищити ефективність майнового захисту прав інтелектуальної власності. Європейський законодавець наголошує, що заходи захисту прав інтелектуальної власності мають бути не лише компенсаційними, але й стримувальними [преамбула Директиви 2004/48/ЄС]. У цьому контексті відшкодування збитків повинно не лише відновлювати майнове становище правовласника, а й створювати економічно не вигідні умови для порушника.

Попри компенсаційний характер, відшкодування збитків не завжди виконує превентивну функцію, оскільки у разі складності доказування правовласники часто відмовляються від заявлення відповідних вимог або обирають альтернативні способи захисту, зокрема стягнення фіксованої компенсації/

У науковій літературі та судовій практиці залишається дискусійним питання співвідношення відшкодування збитків і компенсації як альтернативних способів захисту. Зокрема, проблемним є визначення критеріїв вибору між ними та недопущення ситуацій, коли компенсація фактично замінює відшкодування збитків навіть у випадках, коли розмір шкоди може бути доведений.

Практичні проблеми виникають також у зв'язку з необхідністю проведення економічних та товарознавчих експертиз, доступу до фінансової документації відповідача та збирання доказів обсягу незаконного використання об'єкта

інтелектуальної власності, що істотно ускладнює реалізацію права на судовий захист.

Отже, відшкодування збитків є базовим та універсальним майновим способом захисту права інтелектуальної власності, що забезпечує реальне поновлення порушених майнових інтересів правовласника. Практика Верховного Суду підтверджує його ключову роль у системі цивільно-правових засобів охорони інтелектуальної власності, водночас акцентуючи увагу на необхідності належного доказування розміру та характеру заподіяної шкоди.

Компенсація у сфері інтелектуальної власності є особливим видом цивільно-правової відповідальності, що застосовується у разі порушення виключних майнових прав правовласника. На відміну від класичного відшкодування збитків, компенсація не передбачає обов'язку доведення їх фактичного розміру, а базується на самому факті порушення права.

Інститут компенсації закріплений у низці нормативно-правових актів України, зокрема в Цивільному кодексі України, а також у спеціальному законодавстві у сфері інтелектуальної власності. Найбільш деталізовано механізм компенсації врегульований у Законі України «Про авторське право і суміжні права», який передбачає можливість стягнення компенсації у визначених законом межах замість відшкодування збитків або стягнення доходу, отриманого порушником.

Таким чином, компенсація має альтернативний характер, а вибір конкретного способу майнового захисту належить виключно правовласнику, що відповідає принципу диспозитивності цивільного права.

У науці цивільного та інтелектуального права питання правової природи компенсації як способу майнового захисту прав інтелектуальної власності залишається дискусійним. Різні доктринальні підходи безпосередньо впливають на формування та розвиток судової практики, зокрема щодо визначення розміру компенсації та меж судової дискреції.

В межах першого доктринального підходу компенсація розглядається як модифікована форма відшкодування шкоди, пристосована до специфіки об'єктів

інтелектуальної власності. Таку позицію поділяють, зокрема, О. О. Підопригора, В. С. Дроб'язко, О. А. Підопригора, які зазначають, що основною метою компенсації є відновлення порушеного майнового стану правовласника за умов, коли точне визначення збитків є ускладненим або неможливим [72]

Подібний підхід простежується і в судовій практиці, де суди нерідко наголошують, що компенсація є альтернативою відшкодуванню збитків і застосовується з метою забезпечення реального захисту порушеного права без необхідності складних економічних розрахунків.

Інша група науковців обґрунтовує самостійність компенсації як особливого виду цивільно-правової відповідальності. Такої позиції дотримуються Р. О. Стефанчук, І. Є. Якубівський, Н. М. Мироненко, які підкреслюють, що компенсація не пов'язана безпосередньо з реальними збитками та може значно їх перевищувати [64, с. 78].

Зазначений підхід знаходить відображення у практиці Верховного Суду, який у своїх рішеннях вказує, що компенсація не є способом відновлення фактичних втрат, а виступає спеціальною цивільно-правовою санкцією, розмір якої визначається судом з урахуванням характеру порушення та поведінки порушника.

Штрафну природу компенсації підкреслюють такі науковці, як О. В. Дзера, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов, які звертають увагу на превентивну функцію цього інституту. На їхню думку, компенсація має виконувати стримувальну роль та унеможлиблювати економічну вигідність порушення прав інтелектуальної власності [73].

У судовій практиці ця позиція проявляється у випадках, коли суди визначають розмір компенсації на верхніх межах, мотивуючи це системністю порушень, умисним характером дій порушника або значним масштабом незаконного використання об'єкта права інтелектуальної власності.

У сучасній українській науці переважає змішаний доктринальний підхід, який поєднує компенсаційну, штрафну та превентивну функції компенсації. Його дотримуються, зокрема, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. П. Орлюк, М. М.

Богуславський, які наголошують на необхідності збереження балансу між приватними інтересами правовласника та принципами справедливості й пропорційності цивільно-правової відповідальності [47, с. 7].

Саме цей підхід фактично реалізується у практиці Верховного Суду, який при визначенні розміру компенсації враховує характер і тривалість порушення; форму вини порушника; наслідки порушення для правовласника; принцип розумності та справедливості.

Отже, аналіз доктринальних підходів українських і зарубіжних науковців у поєднанні з судовою практикою свідчить про складну правову природу компенсації як способу майнового захисту права інтелектуальної власності. Судова практика фактично імплементує змішану доктринальну модель, що забезпечує гнучкість правозастосування та ефективність захисту порушених прав.

Компенсація як спосіб захисту права інтелектуальної власності характеризується низкою специфічних ознак: відсутністю необхідності доведення розміру реальних збитків; достатністю встановлення факту порушення виключного права; визначенням розміру компенсації у межах, встановлених законом; наявністю дискреційних повноважень суду щодо визначення конкретної суми компенсації з урахуванням обставин справи; спрощенням процесу доказування у порівнянні з іншими майновими способами захисту.

Зазначені ознаки дозволяють розглядати компенсацію як ефективний інструмент захисту прав інтелектуальної власності в умовах складності економічного аналізу завданої шкоди.

Перевагами компенсації як спрощеного способу майнового захисту є, по-перше, зменшення процесуального навантаження на правовласника, по-друге, скорочення строків судового розгляду, по-третє, підвищення ефективності судового захисту в цілому. Особливо актуальним застосування компенсації є у справах, пов'язаних із піратством, незаконним розповсюдженням об'єктів авторського права та використанням контрафактної продукції.

Водночас інститут компенсації не позбавлений певних недоліків. Зокрема, відсутність законодавчо закріплених чітких критеріїв визначення її розміру призводить до неоднорідності судової практики. Крім того, існує ризик непропорційності відповідальності порушника та можливості зловживання правом з боку правовласників.

Компенсація іноді використовується не як засіб захисту порушеного права, а як інструмент тиску або отримання надмірної вигоди, особливо у випадках дрібних або формальних порушень.

На нашу думку доцільно розширити застосування доктрини заборони зловживання правом, зокрема шляхом зменшення компенсації у разі недобросовісної поведінки правовласника, врахування принципу добросовісності сторін при вирішенні справи.

У правозастосовній практиці виникають труднощі щодо поєднання компенсації з іншими способами захисту (відшкодування збитків, стягнення доходу порушника), що може призводити до подвійної відповідальності. Тому, на законодавчому рівні доцільно чітко закріпити виключний (альтернативний) характер компенсації, прямо заборонивши її одночасне застосування з іншими майновими способами захисту за одне й те саме порушення.

У зв'язку з цим актуальним є питання подальшого вдосконалення законодавчого регулювання компенсації, зокрема шляхом встановлення орієнтовних критеріїв її визначення з урахуванням характеру порушення, вини порушника та масштабів незаконного використання об'єкта інтелектуальної власності.

На нашу думку доцільно розширити застосування доктрини заборони зловживання правом, зокрема шляхом зменшення компенсації у разі недобросовісної поведінки правовласника, врахування принципу добросовісності сторін при вирішенні справи.

У правозастосовній практиці виникають труднощі щодо поєднання компенсації з іншими способами захисту (відшкодування збитків, стягнення доходу порушника), що може призводити до подвійної відповідальності. Тому, на

законодавчому рівні доцільно чітко закріпити виключний (альтернативний) характер компенсації, прямо заборонивши її одночасне застосування з іншими майновими способами захисту за одне й те саме порушення.

Зазначений спосіб захисту застосовується у випадках, коли особа без належних правових підстав використовує об'єкт інтелектуальної власності та отримує від такого використання дохід.

Нормативне підґрунтя стягнення доходу як способу захисту прав інтелектуальної власності закріплене у положеннях Цивільного кодексу України, зокрема у ст. 16, яка визначає загальні способи захисту цивільних прав та інтересів, а також у ст. 432 ЦК України, що безпосередньо передбачає можливість захисту прав інтелектуальної власності шляхом відшкодування збитків або стягнення доходу, отриманого порушником. Окрім цього, відповідні положення містяться у спеціальних законах у сфері інтелектуальної власності. Зокрема, законодавець надає правовласнику право обрати один із альтернативних майнових способів захисту: відшкодування збитків, стягнення доходу, отриманого порушником, або виплату компенсації. Так, відповідно до ст. 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права» правовласник має право вимагати відшкодування збитків або виплату компенсації. Аналогічні положення містяться у ст. 20 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», ст. 34 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та ст. 25 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки». Такий підхід узгоджується з принципом диспозитивності цивільного права та дозволяє правовласнику обрати найбільш ефективний спосіб захисту з урахуванням конкретних обставин справи.

Сутність стягнення доходу полягає у вилученні у порушника економічної вигоди, отриманої внаслідок незаконного використання об'єкта інтелектуальної власності, та її передачі правовласнику. При цьому мова йде не про весь валовий дохід, а, як правило, про чистий прибуток, тобто різницю між отриманими доходами та витратами, безпосередньо пов'язаними з їх отриманням. Такий

підхід спрямований на запобігання необґрунтованому збагаченню як порушника, так і правовласника.

Для застосування цього способу захисту правовласник зобов'язаний довести наявність у нього відповідних майнових прав інтелектуальної власності, факт їх порушення, факт отримання порушником доходу, а також наявність причинно-наслідкового зв'язку між незаконним використанням об'єкта інтелектуальної власності та отриманим доходом. Доказування зазначених обставин, як правило, є складним, оскільки потребує доступу до фінансової та бухгалтерської документації порушника, а також залучення спеціальних знань у сфері економіки та фінансів.

Судова практика свідчить, що вимоги про стягнення доходу задовольняються судами лише за умови належного та допустимого доказування розміру такого доходу. У разі неможливості його точного визначення суди часто відмовляють у задоволенні відповідної вимоги, надаючи перевагу застосуванню альтернативних способів захисту, зокрема стягненню компенсації. Це зумовлює необхідність ретельної підготовки доказової бази правовласником та обґрунтованого вибору правової позиції у кожній конкретній справі.

Судова практика Верховного Суду свідчить про послідовний та виважений підхід до застосування такого способу захисту, як стягнення доходу, отриманого внаслідок порушення права інтелектуальної власності. У своїх правових позиціях Верховний Суд, зокрема у постановках Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, наголошує на необхідності доведення реального отримання доходу порушником, а також наявності прямого причинно-наслідкового зв'язку між незаконним використанням об'єкта інтелектуальної власності та таким доходом. При цьому сам по собі факт порушення права інтелектуальної власності не є достатньою підставою для задоволення вимоги про стягнення доходу без належного економічного обґрунтування його розміру.

Верховний Суд також неодноразово зазначав, що у разі неможливості точного визначення розміру доходу, отриманого порушником, правовласник має право обрати альтернативний спосіб захисту, зокрема вимагати виплату

компенсації, якщо така можливість передбачена спеціальним законом. Такий підхід спрямований на забезпечення балансу між інтересами правовласника та принципом правової визначеності, а також на запобігання необґрунтованому покладенню відповідальності на порушника [74].

Отже, стягнення доходу, отриманого внаслідок порушення права інтелектуальної власності, є ефективним, проте складним у практичному застосуванні способом захисту, який вимагає належного правового та доказового забезпечення.

Однією з ключових проблем застосування стягнення доходу як способу захисту прав інтелектуальної власності є складність доказування розміру доходу, отриманого порушником. Правовласник, як правило, не має доступу до первинної бухгалтерської та фінансової документації порушника, що істотно ускладнює доведення реального обсягу отриманого доходу. Навіть за наявності судових механізмів витребування доказів, отримання повної та достовірної інформації на практиці залишається проблематичним.

Другою проблемою є відсутність у законодавстві чітких критеріїв визначення доходу, який підлягає стягненню. Норми Цивільного кодексу України та спеціальних законів не містять однозначної відповіді на питання, чи йдеться про валовий дохід чи чистий прибуток, що призводить до неоднакового застосування цих положень судами та формування непослідовної судової практики.

Крім того, проблемним залишається питання доведення причинно-наслідкового зв'язку між порушенням права інтелектуальної власності та отриманим доходом. У багатьох випадках порушник здійснює комплексну господарську діяльність, і встановлення того, яка саме частина доходу є результатом незаконного використання об'єкта інтелектуальної власності, потребує проведення складних економічних експертиз.

З метою вдосконалення правового регулювання та підвищення ефективності застосування стягнення доходу як способу захисту прав інтелектуальної власності доцільним видається, по-перше, законодавче

закріплення презумпції отримання доходу порушником у разі доведення факту незаконного використання об'єкта інтелектуальної власності у підприємницькій діяльності. По-друге, доцільно встановити орієнтовні методики визначення розміру доходу або мінімальні стандарти його розрахунку, які могли б використовуватися судами у разі відсутності точних даних.

По-третє, заслуговує на увагу пропозиція щодо розширення процесуальних можливостей правовласника у частині доступу до доказів, зокрема шляхом удосконалення механізмів витребування фінансової інформації та активнішого застосування судової експертизи. Реалізація зазначених пропозицій сприятиме підвищенню рівня захисту прав інтелектуальної власності та забезпеченню єдності судової практики у цій сфері. Його застосування має важливе значення для забезпечення балансу інтересів сторін та реалізації превентивної функції права інтелектуальної власності.

Правова природа компенсації полягає у поєднанні відновлювальної, штрафної та превентивної функцій цивільно-правової відповідальності. Вона спрямована не лише на майнове відновлення правовласника, але й на стримування потенційних порушників від незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності.

Вилучення та знищення контрафактної продукції є одним із ключових майнових заходів захисту прав інтелектуальної власності, спрямованих на припинення правопорушення та усунення його майнових наслідків. Як зазначає О. П. Орлюк, цей захід має відновлювальний, а не каральний характер і спрямований на усунення економічних наслідків незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності. Зазначений захід має цивільно-правову природу та застосовується незалежно від притягнення порушника до інших видів юридичної відповідальності [75].

Відповідно до ст. 432 Цивільного кодексу України, суд може постановити рішення про вилучення з цивільного обороту та знищення товарів, виготовлених або введених у цивільний обіг з порушенням прав інтелектуальної власності¹. Такий спосіб захисту безпосередньо впливає на майнову сферу порушника та

спрямований на позбавлення його економічної вигоди від незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності [5].

Контрафактною визнається продукція, що містить незаконне відтворення чи використання об'єктів авторського права, суміжних прав, торговельних марок, промислових зразків або інших охоронюваних об'єктів інтелектуальної власності².

Правове регулювання застосування вилучення та знищення контрафактної продукції в Україні здійснюється на основі поєднання норм Цивільного кодексу України та спеціального законодавства.

Так, Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» передбачає право власника торговельної марки вимагати усунення з цивільного обороту та знищення товарів, на яких незаконно розміщено позначення, тотожне або схоже настільки, що його можна сплутати із зареєстрованою торговельною маркою [15].

Закон України «Про авторське право і суміжні права» надає правовласнику можливість вимагати вилучення та знищення примірників творів і фонограм, виготовлених або розповсюджених із порушенням авторських чи суміжних прав.

Окреме значення мають положення Митного кодексу України, які регламентують призупинення митного оформлення товарів, що підозрюються у порушенні прав інтелектуальної власності, та їх подальше знищення за спрощеною процедурою за згодою правовласника [76].

Вилучення та знищення контрафактної продукції застосовується виключно на підставі судового рішення. Для цього правовласник повинен довести: наявність у нього чинного права інтелектуальної власності; факт використання об'єкта без його дозволу; причинно-наслідковий зв'язок між діями відповідача та порушенням права.

Суд, обираючи цей спосіб захисту, оцінює його пропорційність та співмірність з характером порушення. У разі неможливості усунення незаконного використання без знищення товару, саме знищення визнається єдиним ефективним способом відновлення порушеного права.

Аналіз судової практики свідчить про сформований підхід судів до застосування вилучення та знищення контрафактної продукції як ефективного майнового способу захисту прав інтелектуальної власності. Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово наголошував на допустимості такого заходу за умови дотримання принципів пропорційності та ефективності.

Судова практика підтверджує активне застосування зазначеного заходу як ефективного способу захисту прав інтелектуальної власності.

Так, у постанові Верховного Суду від 23 червня 2021 року у справі № 916/3470/19 суд дійшов висновку, що знищення контрафактної продукції є правомірним і співмірним способом захисту прав на торговельну марку у разі, коли усунення порушення іншим шляхом є неможливим або не забезпечує реального відновлення порушеного права [77].

У рішенні Дарницького районного суду м. Києва від 14 березня 2023 року у справі № 753/8408/23 суд зазначив, що вилучення та знищення контрафактних примірників творів відповідає завданню цивільного судочинства та забезпечує реальний захист майнових прав автора [78].

Аналіз судової практики свідчить, що суди враховують не лише інтереси правовласника, але й принципи справедливості, розумності та пропорційності втручання у майнову сферу відповідача. Аналогічний підхід викладено у постанові Верховного Суду від 17 листопада 2020 року у справі № 910/8472/19, де зазначено, що застосування заходів у вигляді вилучення та знищення контрафактної продукції можливе незалежно від притягнення порушника до інших видів юридичної відповідальності [79].

Незважаючи на наявність сформованої нормативно-правової бази та усталеної судової практики, застосування вилучення та знищення контрафактної продукції як майнового заходу захисту прав інтелектуальної власності супроводжується низкою проблемних питань.

По-перше, відсутня уніфікована судова практика щодо критеріїв пропорційності застосування цього заходу. У різних судових рішеннях по-

різному оцінюється співвідношення між масштабом порушення та необхідністю саме знищення продукції, що може призводити до правової невизначеності.

По-друге, чинне законодавство не містить детального механізму екологічно безпечної утилізації знищеної контрафактної продукції, що є особливо актуальним у справах щодо промислових товарів, хімічної продукції або електроніки.

По-третє, проблемним залишається питання розподілу витрат на зберігання, транспортування та знищення контрафактної продукції, оскільки на практиці суди не завжди чітко покладають ці витрати на порушника.

З метою вдосконалення правового регулювання доцільно: по-перше, законодавчо закріпити чіткі критерії пропорційності застосування вилучення та знищення контрафактної продукції; по-друге, розробити спеціальні підзаконні акти щодо порядку та стандартів її утилізації; по-третє, уніфікувати судову практику шляхом узагальнення правових позицій Верховного Суду у справах про захист прав інтелектуальної власності.

Отже, вилучення та знищення контрафактної продукції є ефективним майновим заходом захисту прав інтелектуальної власності, який забезпечує припинення правопорушення, усунення його наслідків та превентивний вплив на потенційних порушників. Наявна нормативно-правова база та судова практика підтверджують доцільність застосування цього заходу, водночас актуальним залишається питання уніфікації судових підходів і вдосконалення процедур його реалізації.

Вилучення та знищення контрафактної продукції є ефективним майновим заходом захисту прав інтелектуальної власності, який забезпечує припинення правопорушення, усунення його наслідків та превентивний вплив на потенційних порушників. Наявна нормативно-правова база та судова практика підтверджують доцільність застосування цього заходу, водночас актуальним залишається питання уніфікації судових підходів і вдосконалення процедур його реалізації.

3.2. Немайнові засоби захисту права інтелектуальної власності

У системі цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності особливе місце посідають немайнові способи захисту, які спрямовані не на компенсацію економічних втрат правовласника, а на відновлення порушеного суб'єктивного права, припинення протиправної поведінки та забезпечення визнання правового статусу автора або іншого суб'єкта права інтелектуальної власності.

Відповідно до ст. 16 Цивільного кодексу України, захист цивільних прав здійснюється, зокрема, шляхом визнання права, припинення дій, що порушують право, відновлення становища, яке існувало до порушення, а також іншими способами, встановленими договором або законом. Спеціальною нормою у сфері інтелектуальної власності є ст. 432 ЦК України, яка закріплює можливість застосування як майнових, так і немайнових заходів захисту.

Науковці розглядають немайнові способи захисту як юридичні засоби, спрямовані на охорону особистих немайнових прав автора та інших нематеріальних інтересів правовласника. Так, О. О. Підпригора зазначає, що немайновий захист у сфері інтелектуальної власності має превентивний та відновлювальний характер, оскільки забезпечує збереження творчої індивідуальності автора та недоторканності результату інтелектуальної діяльності.

Схожої позиції дотримується І. Є. Якубівський, який підкреслює, що особисті немайнові права у сфері інтелектуальної власності є абсолютними та такими, що не залежать від наявності або відсутності майнових прав. Відповідно, їх захист можливий навіть у разі, коли майнові права вже передані іншій особі.

Таким чином, правова природа немайнових способів захисту прав інтелектуальної власності полягає у забезпеченні охорони нематеріальних благ, тісно пов'язаних з особою автора, а також у гарантуванні стабільності цивільного обороту об'єктів інтелектуальної власності.

Аналіз положень Цивільного кодексу України та спеціального законодавства дозволяє виокремити такі основні немайнові способи захисту прав інтелектуальної власності, такі як: визнання права інтелектуальної власності, припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення, відновлення становища, яке існувало до порушення права, спростування недостовірної інформації та опублікування судового рішення.

Визнання права інтелектуальної власності є одним із фундаментальних способів захисту суб'єктивних цивільних прав, який має на меті усунення правової невизначеності щодо належності відповідного права конкретній особі. Його правова природа полягає у декларативному підтвердженні існуючого права, а не у створенні нового правового титулу.

Особливістю цього способу захисту є те, що він використовується, як правило, у випадках, коли право ще не зазнало безпосереднього порушення, але перебуває у стані оспорювання або невизнання іншими суб'єктами. Саме тому визнання права часто має превентивний характер і спрямоване на недопущення подальших порушень.

Першим із способів захисту права інтелектуальної власності є визнання права, яке може полягати, наприклад, у публікації в пресі про те, що якийсь твір, виданий з порушенням права на ім'я, тобто без зазначення прізвища автора, є витвором конкретного автора, або публікації у пресі інформації про те, що володарем суміжних прав на конкретну фонограму є така-то звукозаписна фірма. Зазначений спосіб захисту особливо актуальний у випадках порушення особистих немайнових прав авторів [80, с. 5].

Однак, до цього способу вдаються і для захисту виняткових прав, пред'являючи вимоги про визнання права до особи, яка заперечує або іншим чином не визнає право, порушуючи тим самим інтереси правовласників. Перш за все, даний спосіб захисту використовують, коли наявність у особи, наприклад, авторського, патентного права (як майнового, так і особистого немайнового) або права на засоби індивідуалізації піддається сумніву, заперечується або є загроза таких дій. Однак, дана вимога може бути пред'явлена не тільки, коли

заперечується приналежність інтелектуального права тій чи іншій особі, а й у разі заперечення охороноздатності твору (винаходу і т.п.) як такого, наприклад, в силу його нетворчого характеру.

Аналіз практики Верховного Суду свідчить про формування усталених підходів до застосування визнання права інтелектуальної власності як самостійного та ефективного способу судового захисту.

По-перше, Верховний Суд послідовно наголошує на декларативному характері позову про визнання права інтелектуальної власності. Так, у постанові від 20 березня 2019 року у справі № 761/19493/16-ц суд зазначив, що вимога про визнання авторського права спрямована не на створення нового права, а на підтвердження його належності конкретній особі та усунення правової невизначеності. При цьому відсутність доведеного факту використання об'єкта інтелектуальної власності не позбавляє позивача права на такий спосіб захисту.

По-друге, у практиці Верховного Суду простежується підхід, відповідно до якого державна реєстрація прав інтелектуальної власності не має абсолютного характеру. У постанові від 22 вересня 2020 року у справі № 910/12030/18 суд підкреслив, що наявність запису в державному реєстрі є важливим доказом, однак не виключає можливості судового визнання права за іншою особою у разі доведення первинного виникнення права або неправомірності його реєстрації за відповідачем.

По-третє, Верховний Суд визнає допустимість поєднання вимоги про визнання права інтелектуальної власності з іншими способами захисту, зокрема з вимогою про визнання недійсним свідоцтва на об'єкт промислової власності. У постанові від 17 лютого 2021 року у справі № 910/8472/19 суд зазначив, що таке поєднання є правомірним за умови належного обґрунтування пріоритету прав позивача.

По-четверте, у постанові від 14 липня 2022 року у справі № 752/10857/20 Верховний Суд наголосив, що вибір способу захисту належить виключно позивачу, а суд не вправі змінювати його на власний розсуд. Визнання права інтелектуальної власності не може підміняти собою вимоги про припинення

порушення або відшкодування шкоди, однак може передувати їм як необхідна правова передумова.

Таким чином, практика Верховного Суду підтверджує, що визнання права інтелектуальної власності є самостійним, належним та універсальним способом захисту, спрямованим на усунення спору щодо належності права та забезпечення стабільності цивільних правовідносин.

Для застосування цього способу захисту мають бути дотримані такі умови:

1. наявність об'єкта інтелектуальної власності, який охороняється законом;
2. підтвердження виникнення права у позивача (авторство, державна реєстрація, договір тощо);
3. факт оспорування або невизнання права іншою особою;
4. наявність правової зацікавленості у судовому захисті.

Визнання права не може застосовуватися абстрактно або з метою отримання консультативного висновку суду. Судовий захист можливий лише за умови реального спору про право.

Визнання права інтелектуальної власності як спосіб захисту відіграє ключову роль у забезпеченні правової визначеності та стабільності цивільних правовідносин у сфері інтелектуальної власності.

Припинення порушення права інтелектуальної власності є самостійним способом судового захисту, спрямованим на негайне усунення протиправної поведінки, що посягає на суб'єктивні права правоволодільця. За своєю правовою природою цей спосіб захисту полягає у покладенні на порушника обов'язку утриматися від вчинення дій, які порушують або створюють реальну загрозу порушення права інтелектуальної власності, а також у вжитті заходів, необхідних для ліквідації наслідків такого порушення.

На відміну від визнання права інтелектуальної власності, яке має декларативний характер і спрямоване на усунення правової невизначеності, припинення порушення є активним і відновлювальним способом захисту. Його застосування пов'язане з наявністю факту триваючого або повторюваного

порушення, а також із необхідністю негайного реагування з боку суду з метою відновлення правопорядку у сфері інтелектуальної власності.

Статті 16 та 432 Цивільного кодексу України закріплюють можливість зобов'язання порушника припинити дії, що порушують право інтелектуальної власності. Зміст цього способу захисту конкретизується у спеціальному законодавстві залежно від виду об'єкта інтелектуальної власності (авторське право, суміжні права, торговельні марки, об'єкти промислової власності тощо).

Значення припинення порушення права інтелектуальної власності полягає, по-перше, у забезпеченні реального та своєчасного захисту прав правоволодільця, оскільки воно спрямоване на припинення неправомірного використання об'єкта інтелектуальної власності. По-друге, цей спосіб захисту має виражений превентивний характер, адже судова заборона вчинення певних дій унеможлиблює подальші або повторні порушення. По-третє, припинення порушення створює необхідну правову передумову для застосування майново-правових способів захисту, зокрема відшкодування збитків або стягнення компенсації.

Таким чином, припинення порушення права інтелектуальної власності є ключовим елементом механізму судового захисту, який забезпечує ефективне відновлення порушених прав, стабільність цивільного обороту та баланс інтересів правоволодільців і інших учасників правовідносин.

Формами припинення порушення права інтелектуальної власності є: заборона використання об'єкта інтелектуальної власності; вилучення з цивільного обороту та знищення контрафактної продукції; припинення незаконного розповсюдження творів у мережі Інтернет; зобов'язання демонтувати або знищити матеріальні носії, що містять незаконно відтворений об'єкт.

Значення припинення порушення права інтелектуальної власності полягає, по-перше, у забезпеченні реального та своєчасного захисту прав правоволодільця, оскільки воно спрямоване на припинення неправомірного використання об'єкта інтелектуальної власності. По-друге, цей спосіб захисту

має виражений превентивний характер, адже судова заборона вчинення певних дій унеможливорює подальші або повторні порушення. По-третє, припинення порушення створює необхідну правову передумову для застосування майново-правових способів захисту, зокрема відшкодування збитків або стягнення компенсації.

Таким чином, припинення порушення права інтелектуальної власності є ключовим елементом механізму судового захисту, який забезпечує ефективне відновлення порушених прав, стабільність цивільного обороту та баланс інтересів правоволоділців і інших учасників правовідносин.

Судова практика Верховного Суду підтверджує провідну роль припинення порушення як самостійного та пріоритетного способу захисту прав інтелектуальної власності. Так, у постанові Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 910/1864/17 суд зазначив, що вимога про припинення порушення права інтелектуальної власності може заявлятися незалежно від наявності майнових вимог та спрямована насамперед на усунення самого факту протиправної поведінки [81].

У постанові Верховного Суду від 16 червня 2020 року у справі № 761/39987/17 наголошено, що припинення порушення авторського права має превентивний характер і застосовується з метою недопущення подальшого незаконного використання твору, у тому числі шляхом заборони відповідних дій у майбутньому [82].

Крім того, у постанові Верховного Суду від 2 березня 2021 року у справі № 910/10545/19 суд підкреслив, що обираючи спосіб захисту у вигляді припинення порушення, суд повинен дотримуватися принципу співмірності втручання у права відповідача, враховуючи характер порушення, його тривалість та наслідки для правоволоділця [83].

Зазначені правові позиції Верховного Суду свідчать про те, що припинення порушення права інтелектуальної власності розглядається судами як ефективний, превентивний та пропорційний спосіб судового захисту, спрямований на

відновлення балансу інтересів сторін та забезпечення охорони прав інтелектуальної власності.

Особливої актуальності припинення порушення набуває у випадках незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Судова практика Верховного Суду виходить із того, що специфіка онлайн-порушень зумовлює необхідність адаптації традиційних способів захисту до цифрового середовища. Так, у постанові Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 504/4099/16-ц сформульовано правову позицію, відповідно до якої у разі поширення інформації в мережі Інтернет належним відповідачем може бути не лише безпосередній автор контенту, а й власник веб-сайту, який створив технічні умови для розміщення та доступності такого контенту. Якщо особу автора встановити неможливо, саме власник веб-ресурсу визнається суб'єктом, до якого може бути звернена вимога про припинення порушення [84].

Зазначений підхід має принципове значення для ефективності судового захисту прав інтелектуальної власності в цифровому середовищі, оскільки дозволяє правоволодільцю реалізувати заборонні та припинювальні вимоги незалежно від анонімності або транснаціонального характеру мережі Інтернет. У такий спосіб припинення порушення виконує не лише відновлювальну, а й превентивну функцію, спрямовану на недопущення подальшого незаконного поширення об'єктів інтелектуальної власності онлайн.

Разом із тим застосування припинення порушення права інтелектуальної власності супроводжується низкою проблемних питань теоретичного та практичного характеру. По-перше, у судовій практиці не завжди забезпечується чітке розмежування між припиненням порушення та іншими способами захисту, зокрема заборонаю вчинення дій у майбутньому чи усуненням наслідків порушення, що може призводити до некоректного формулювання позовних вимог та неоднакових підходів судів. По-друге, складною залишається проблема доказування факту триваючого порушення, особливо у сфері Інтернету, де порушення може мати динамічний, прихований або транснаціональний характер.

По-третє, дискусійним є питання визначення меж втручання суду у господарську діяльність відповідача при застосуванні припинювальних заходів. Недотримання принципу співмірності може призводити до надмірних обмежень прав відповідача, що суперечить засадам цивільного законодавства та практиці Верховного Суду. По-четверте, чинне законодавство не містить достатньо деталізованого регулювання участі посередників інформаційного суспільства (хостинг-провайдерів, адміністраторів платформ) у механізмі припинення порушень прав інтелектуальної власності, що ускладнює ефективне застосування цього способу захисту на практиці.

З урахуванням наведеного доцільно сформулювати низку рекомендацій щодо вдосконалення застосування припинення порушення права інтелектуальної власності. По-перше, на нормативному рівні доцільно уточнити зміст і межі припинення порушення як самостійного способу захисту, зокрема шляхом закріплення його ознак у спеціальному законодавстві у сфері інтелектуальної власності. По-друге, у судовій практиці слід забезпечити послідовне застосування принципу співмірності при обранні та реалізації припинювальних заходів.

По-третє, для підвищення ефективності захисту прав інтелектуальної власності в Інтернеті доцільним є розвиток процедур оперативного реагування на порушення, зокрема механізмів повідомлення та видалення контенту (notice-and-takedown), із одночасним забезпеченням балансу інтересів правоволоділців та інших учасників цифрових правовідносин.

Наступним немайновим способом захисту інтелектуального права є відновлення становища, яке існувало до порушення інтелектуального права, що є одним із базових способів цивільно-правового захисту, спрямованим на усунення негативних наслідків правопорушення та повернення правовласника у правовий і фактичний стан, що передував порушенню¹. Зазначений спосіб має реституційний характер і застосовується у випадках, коли внаслідок протиправної поведінки відбулося спотворення або обмеження можливості реалізації суб'єктивного права інтелектуальної власності.

Незважаючи на концептуальну пріоритетність відновлення становища, яке існувало до порушення права інтелектуальної власності, у доктрині та правозастосовній практиці обґрунтовано звертається увага на низку проблем, що знижують ефективність цього способу захисту. По-перше, у багатьох випадках повне фактичне відновлення попереднього стану є об'єктивно неможливим, з огляду на нематеріальну природу об'єктів інтелектуальної власності та необоротний характер окремих порушень (зокрема, масове незаконне розповсюдження творів у мережі Інтернет).

По-друге, у судовій практиці спостерігається тенденція до формального підходу при визначенні обсягу відновлювальних заходів, коли суди обмежуються лише заборонаю подальшого порушення без покладення на відповідача обов'язку усунути вже створені наслідки. Такий підхід, як справедливо зазначає О. О. Кот, не відповідає критерію ефективності судового захисту, оскільки не відновлює реальну можливість здійснення виключного права [85].

У правозастосовній практиці відновлення становища, яке існувало до порушення права інтелектуальної власності, реалізується у різних формах залежно від об'єкта права та характеру порушення. До найбільш поширених форм належать:

- припинення незаконного використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- вилучення з цивільного обігу та знищення контрафактних примірників товарів або творів;
- знищення обладнання та матеріалів, що використовувалися для виготовлення контрафактної продукції;
- видалення незаконно розміщених об'єктів авторського права в мережі Інтернет;
- відновлення авторства або належного зазначення правовласника;
- скасування неправомірної державної реєстрації об'єкта права інтелектуальної власності.

Для досягнення реального відновлення порушеного права Зазначені заходи можуть застосовуватися як самостійно, так і у поєднанні між собою.

Аналіз практики Верховного Суду у справах про захист прав інтелектуальної власності свідчить про поступове формування підходу, відповідно до якого відновлення становища, яке існувало до порушення права, визнається пріоритетним та найбільш ефективним способом захисту.

По-перше, у спорах щодо прав на торговельні марки Верховний Суд виходить з того, що просте припинення порушення не є достатнім для належного захисту прав правовласника. У постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20 лютого 2018 року у справі № 910/20261/16 суд наголосив, що заборона використання позначення, схожого до ступеня змішування, має поєднуватися з вилученням із цивільного обігу товарів, маркованих таким позначенням, оскільки лише сукупність цих заходів забезпечує відновлення становища, яке існувало до порушення права.

По-друге, у справах про порушення авторського права Верховний Суд послідовно застосовує розширене розуміння відновлення становища. Так, у постанові від 12 червня 2019 року у справі № 910/10910/18 суд визнав обґрунтованим покладення на відповідача обов'язку не лише припинити незаконне використання твору, а й видалити його з мережі Інтернет та відновити зазначення імені автора [86]. У цьому рішенні Верховний Суд фактично визнав, що відновлення становища охоплює як майнові, так і немайнові аспекти авторського права.

По-третє, у патентних спорах Верховний Суд наголошує на необхідності усунення матеріалізованих наслідків порушення. У постанові від 16 січня 2019 року у справі № 910/16660/17 суд зазначив, що припинення виробництва продукції з використанням запатентованого винаходу без вилучення вже виготовленої продукції з обігу не забезпечує повного відновлення порушеного права патентовласника. Такий підхід свідчить про орієнтацію суду на реальний, а не формальний захист прав [87],

Водночас аналіз судової практики дозволяє виявити і проблемні аспекти. Зокрема, у ряді справ суди нижчих інстанцій обмежуються заборонаю подальшого порушення без належної оцінки можливості та доцільності застосування додаткових відновлювальних заходів.

Отже, відновлення становища, яке існувало до порушення права інтелектуальної власності, слід розглядати як ключовий і пріоритетний спосіб цивільно-правового захисту. Водночас його ефективність значною мірою залежить від повноти застосування відновлювальних заходів, їх співмірності та здатності судового рішення реально усунути наслідки правопорушення.

Судова практика України демонструє активне застосування немайнових способів захисту прав інтелектуальної власності, особливо у справах щодо авторського права та суміжних прав. Суди визнають пріоритет захисту особистих немайнових прав автора, незалежно від економічної складової спору.

Верховний Суд у своїх правових позиціях неодноразово наголошував, що право авторства, право на ім'я та право на недоторканність твору є невідчужуваними і підлягають захисту незалежно від передачі майнових прав. Такий підхід узгоджується з міжнародними стандартами, зокрема положеннями Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів.

Узагальнюючи судову та наукову практику, можна зробити висновок, що немайнові цивільно-правові способи захисту прав інтелектуальної власності є ефективним інструментом забезпечення балансу між інтересами автора, правовласника та суспільства, а також відіграють ключову роль у формуванні правової культури у сфері інтелектуальної власності.

Висновок до Розділу 3

Аналіз нормативного регулювання та судової практики застосування відшкодування збитків як майнового способу захисту права інтелектуальної власності свідчить про наявність низки проблем, що знижують ефективність цього інституту. У зв'язку з цим актуальним є формулювання пропозицій,

спрямованих на вдосконалення цивільного та спеціального законодавства у зазначеній сфері.

У результаті дослідження встановлено, що майнові способи цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності посідають центральне місце в системі правових засобів охорони інтересів учасників відповідних правовідносин. Їх призначення полягає у відновленні порушеного майнового стану правоволодільця, компенсації негативних наслідків порушення та запобіганні подальшим правопорушенням.

До майнових способів цивільно-правового захисту у сфері інтелектуальної власності належать, зокрема: відшкодування майнової шкоди, стягнення доходу (прибутку), отриманого порушником унаслідок незаконного використання об'єкта інтелектуальної власності, виплата компенсації, а також відшкодування моральної шкоди. Зазначені способи застосовуються з урахуванням особливостей нематеріальної природи об'єктів інтелектуальної власності, що зумовлює складність визначення обсягу завданих збитків та причинно-наслідкового зв'язку між порушенням і шкодою.

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що ефективність майнових способів захисту значною мірою обмежується труднощами доказування реального розміру шкоди, недостатньою визначеністю законодавчих критеріїв її розрахунку, а також неоднорідністю судової практики.

З метою подолання складності доведення упущеної вигоди доцільним є нормативне закріплення презумпції можливості отримання доходу правласником, якщо буде доведено факт незаконного використання об'єкта інтелектуальної власності з комерційною метою. Такий підхід дозволив би змістити акцент з доведення абстрактної можливості отримання прибутку на спростування цієї презумпції з боку порушника.

Крім того, доцільним є законодавче визнання ліцензійної винагороди як орієнтовного мінімального показника упущеної вигоди у випадках, коли правласник зазвичай надає ліцензії на використання відповідного об'єкта.

На нашу думку слід розширити можливості застосування компенсаційного способу захисту, надавши правоволодільцю право обирати між відшкодуванням фактичних збитків і стягненням фіксованої або кратної компенсації, що сприятиме спрощенню доказування та підвищенню ефективності судового захисту

Майнові способи захисту прав інтелектуальної власності є ефективним інструментом забезпечення реального захисту правовласників. Аналіз законодавства та судової практики Верховного Суду свідчить про поступове вдосконалення механізмів їх застосування, що сприяє підвищенню рівня охорони прав інтелектуальної власності в Україні.

Немайнові способи цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності відіграють ключову роль у забезпеченні поваги до особистих немайнових прав автора та інших суб'єктів інтелектуальної власності. До таких способів належать, зокрема, визнання права, припинення дій, що порушують право, відновлення становища, яке існувало до порушення, спростування недостовірної інформації, визнання авторства та захист права на ім'я і недоторканність твору.

Особливістю немайнового захисту є його спрямованість на відновлення особистого немайнового статусу суб'єкта, збереження творчої репутації та забезпечення справедливості у сфері інтелектуальної діяльності. Такі способи захисту мають самостійне значення і можуть застосовуватися незалежно від наявності майнової шкоди.

На нашу думку доцільно конкретизувати в Цивільному кодексі України та спеціальних законах перелік і зміст немайнових способів захисту прав інтелектуальної власності, зокрема щодо визнання авторства в мережі Інтернет і захисту права на недоторканність твору в умовах цифрового редагування.

В И С Н О В К И

В результаті проведеного дослідження ми прийшли до таких висновків:

1. Аналізуючи доктринальні підходи щодо визначення інтелектуальної інтелектуальної власності як правового інституту ми визначили, що – це сукупність норм, що регулюють відносини з приводу створення, використання та охорони результатів інтелектуальної діяльності людини. Це право має подвійний характер: воно поєднує особистісний аспект (немайнові права автора) і майновий аспект (економічні права на використання об'єкта). Для виникнення прав інтелектуальної власності зазвичай достатнім є сам факт створення об'єкта творчою працею (наприклад, авторське право на твір виникає з моменту його створення і надання об'єктивної форми). В окремих випадках закон вимагає виконання додаткових формальностей, зокрема, державної реєстрації об'єкта, щоб виникли виключні права (це стосується, наприклад, винаходів, торговельних марок тощо). Підставами набуття прав можуть бути також договір або інші юридичні факти, передбачені законом (спадкування прав, передача за договором тощо).

2. У результаті проведеного дослідження встановлено, що правовідносини у сфері інтелектуальної власності характеризуються складною системою учасників, до яких належать автори (творці), інші первинні та похідні правоволодільці, користувачі об'єктів інтелектуальної власності, а також держава в особі уповноважених органів. Кожен із зазначених суб'єктів наділений специфічним правовим статусом, який визначає обсяг його прав та обов'язків і впливає на ефективність реалізації та захисту прав інтелектуальної власності. У врахуванням зробленого дослідження доцільним є формулювання таких пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері інтелектуальної власності:

- Удосконалити законодавче визначення кола учасників правовідносин інтелектуальної власності, зокрема шляхом більш чіткого розмежування статусу автора, роботодавця, замовника та інших осіб, які можуть набувати майнових

прав на об'єкти інтелектуальної власності, створені у зв'язку з трудовими або цивільно-правовими відносинами.

- Врегулювати питання правового статусу об'єктів інтелектуальної власності, створених із використанням сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту, з метою забезпечення правової визначеності щодо суб'єктів прав та обсягу їхніх повноважень.

- Удосконалити договірне регулювання у сфері інтелектуальної власності, зокрема шляхом законодавчого закріплення типових умов договорів щодо розпорядження майновими правами та підвищення рівня захисту прав автора як слабшої сторони договірних правовідносин.

3. На підставі аналізу наукових підходів та судової практики сформульоване власне бачення поняття захисту прав інтелектуальної власності.

На нашу думку, захист прав інтелектуальної власності слід розуміти як цілісну та динамічну систему правових засобів і способів, передбачених нормами цивільного законодавства, що застосовуються з метою визнання, припинення порушення, відновлення та попередження порушених або оспорюваних прав інтелектуальної власності, а також компенсації майнових і немайнових втрат правовласника.

Крім того, ми вважаємо, що захист прав інтелектуальної власності має розглядатися у тісному взаємозв'язку з іншими формами правової охорони, не втрачаючи при цьому своєї провідної ролі. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс приватних і публічних інтересів та відповідає сучасним тенденціям розвитку цивільного права й судової практики.

4. Особливе значення у сфері інтелектуальної власності мають такі способи захисту, як стягнення фіксованої компенсації, вилучення та знищення контрафактної продукції, а також оприлюднення судового рішення з метою відновлення ділової репутації правовласника.

Основною та найбільш розповсюдженою формою захисту права власності є судовий порядок. Тому і переважна більшість спорів із захисту порушених

авторських прав, вирішення спорів творців та правовласників здійснюється у судовому порядку.

Спеціальною формою захисту авторського права та суміжних прав та інтересів, що захищаються законом, є адміністративний порядок їх захисту і самозахист.

5. Аналізуючи наукові підходи щодо способів захисту інтелектуальної власності можна зазначити про відсутність єдиного універсального способу захисту прав інтелектуальної власності. У доктрині переважає позиція, відповідно до якої ефективний захист можливий лише за умови комплексного застосування різних цивільно-правових способів із урахуванням характеру порушення, особливостей об'єкта права та наслідків правопорушення. У процесі дослідження встановлено, що до загальних способів цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності належать, зокрема: визнання права, припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення, відшкодування майнової та моральної шкоди, стягнення доходу, одержаного внаслідок порушення права, відновлення становища, яке існувало до порушення, а також інші способи захисту, визначені законом або договором. Зазначені способи мають універсальний характер і можуть застосовуватися незалежно від виду об'єкта інтелектуальної власності.

Водночас практика застосування загальних способів захисту свідчить про наявність низки проблем, зокрема складність доказування факту порушення прав інтелектуальної власності, визначення розміру завданої шкоди, а також тривалість судового розгляду відповідних спорів. Особливої актуальності ці проблеми набувають у контексті цифрового середовища, де порушення прав інтелектуальної власності мають масовий характер. Так, пропонується передбачити у Цивільному кодексі України спеціальну норму щодо застосування загальних способів захисту до прав інтелектуальної власності, у якій визначити, що способи захисту, передбачені статтею 16 ЦК України, застосовуються з урахуванням нематеріального характеру об'єктів інтелектуальної власності та специфіки їх використання. Також уточнити зміст способу захисту «припинення

дій, що порушують право», передбачивши можливість застосування судом таких заходів, як заборона розповсюдження контрафактної продукції, блокування доступу до незаконно розміщеного контенту в мережі Інтернет, а також зобов'язання порушника видалити відповідні матеріали.

6. У результаті дослідження встановлено, що майнові засоби захисту прав інтелектуальної власності посідають центральне місце в системі правових засобів охорони інтересів учасників відповідних правовідносин. Їх призначення полягає у відновленні порушеного майнового стану правоволодільця, компенсації негативних наслідків порушення та запобіганні подальшим правопорушенням.

До майнових засобів захисту у сфері інтелектуальної власності належать, зокрема: відшкодування майнової шкоди, стягнення доходу (прибутку), отриманого порушником унаслідок незаконного використання об'єкта інтелектуальної власності, виплата компенсації, а також відшкодування моральної шкоди. Зазначені способи застосовуються з урахуванням особливостей нематеріальної природи об'єктів інтелектуальної власності, що зумовлює складність визначення обсягу завданих збитків та причинно-наслідкового зв'язку між порушенням і шкодою.

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що ефективність майнових засобів захисту значною мірою обмежується труднощами доказування реального розміру шкоди, недостатньою визначеністю законодавчих критеріїв її розрахунку, а також неоднорідністю судової практики.

З метою подолання складності доведення упущеної вигоди доцільним є нормативне закріплення презумпції можливості отримання доходу правовласником, якщо буде доведено факт незаконного використання об'єкта інтелектуальної власності з комерційною метою. Такий підхід дозволив би змістити акцент з доведення абстрактної можливості отримання прибутку на спростування цієї презумпції з боку порушника.

Крім того, доцільним є законодавче визнання ліцензійної винагороди як орієнтовного мінімального показника упущеної вигоди у випадках, коли правовласник зазвичай надає ліцензії на використання відповідного об'єкта.

На нашу думку слід розширити можливості застосування компенсаційного способу захисту, надавши правоволодільцю право обирати між відшкодуванням фактичних збитків і стягненням фіксованої або кратної компенсації, що сприятиме спрощенню доказування та підвищенню ефективності судового захисту.

7. Немайнові засоби захисту інтелектуальної власності відіграють ключову роль у забезпеченні поваги до особистих немайнових прав автора та інших суб'єктів інтелектуальної власності. До таких способів належать, зокрема, визнання права, припинення дій, що порушують право, відновлення становища, яке існувало до порушення, спростування недостовірної інформації, визнання авторства та захист права на ім'я і недоторканність твору.

Особливістю немайнового захисту є його спрямованість на відновлення особистого немайнового статусу суб'єкта, збереження творчої репутації та забезпечення справедливості у сфері інтелектуальної діяльності. Такі способи захисту мають самостійне значення і можуть застосовуватися незалежно від наявності майнової шкоди.

На нашу думку доцільно конкретизувати в Цивільному кодексі України та спеціальних законах перелік і зміст немайнових засобів захисту інтелектуальної власності, зокрема щодо визнання авторства в мережі Інтернет і захисту права на недоторканність твору в умовах цифрового редагування.

Отже, чинне законодавство та судова практика демонструють низку проблем: нечіткість правового регулювання окремих способів захисту, складність доведення немайнового порушення, обмежену ефективність судових рішень у цифровому середовищі та недостатній рівень спеціалізації суддів у справах інтелектуальної власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андріяш В.І. Поняття інтелектуальної власності. URL: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/855/1/.pdf>
2. Кузнєцова Н., Кохановська О. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні // Право України. 2011. № 3. С. 21-26. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/a93a25d0-efb9-4f6a-89a6-01633688df70>
3. Орлюк О. Інтелектуальна власність в Україні: досвід, законодавство, проблеми, перспективи // Право України. 2011. № 3. С. 4 – 12. URL: <https://fpk.in.ua/images/biblioteka/aktualni-problemy-prava-intel.-vlasnosti.pdf>
4. Конституція України: закон України від 26.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 р. № 435 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n2301>
6. Аксютіна А. В., Нестерцова-Собакарь О. В., Тропін В. В. та ін. Інтелектуальна власність: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / За заг ред канд. юрид. наук, доц. Нестерцової-Собакарь О.В. Дніпро: Дніпроп. держ. унт внутр. справ, 2017. С. 13-27; 91-113. URL: https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/3313/1/18%20%d0%bd%d1%82%d0%b5%d0%bb_%d0%b2%d0%bb%d0%b0%d1%81%d0%bd.pdf
7. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року та положення Бернської конвенції (1971 р.), на якій містяться посилання у Договорі: Міжнародний документ від 20.12. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text
8. Кірін Н.С. Інтелектуальна власність [Текст]: підручник / Р.С. Кірін, В.Л. Хоменко, І.М. Коросташова. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – 320 с. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/5316/1/.pdf>
9. Право інтелектуальної власності : підруч. / О. С. Юнін, К. Р. Резворович, М. П. Юніна та ін. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025.

https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/16657/1/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%9F%D0%86%D0%92_2025%20%281%29.pdf

10. Семенова В.Г. Дослідження сутності інтелектуальної власності в сучасних економічних умовах / В. Г. Семенова // Технологический аудит и резервы производства. 2015. № 6 (5). С. 74-77. URL: [file:///C:/Users/1/Downloads/Tatrv_2015_6\(5\)__14%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/1/Downloads/Tatrv_2015_6(5)__14%20(2).pdf).

11. Федоренко І. Є. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / І. Є. Федоренко. – Київ : Алерта, 2016. 248 с.

12. Еннан Р. Є. Право інтелектуальної власності : навчально-методичний посібник / Р. Є. Еннан, С. В. Мазуренко. - Одеса : НУ "ОЮА", 2019. - 136 с. <https://doi.org/10.32837/11300.14908>

13. Інтелектуальна власність та патентознавство : підручник / Н. О. Білоусова, Н. В. Гаврушкевич, М. А. Данильченко та ін. : за ред. проф. П. М. Цибульова та доц. А. С. Ромашко. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. 374 с. URL: https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/3318/1/21Intelektualna_vlasnist_2021.pdf

14. Семків В.О. Шандра В.С. Інтелектуальна власність : підручник для студентів неюридичних факультетів / В. О. Семків, Р. С. Шандра. – Львів: Галицький друкар, 2015. – 280 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/BA.2015.pdf>

15. Про авторське право і суміжні права. Закон України від 01.12.2022 р. № 2811 – IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>

16. Про охорону прав на винаходи та корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 р. № 3887 – XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>

17. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.1993 р. № 3989 – XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text>

18. Цивільне і сімейне право України: навч.-практ. посіб. / Харитонов Є., Калітенко О., Зубар В. [та ін.] ; за ред Є. Харитонова, А. Дрішлюка . Х. : ТОВ

«Одіссей», 2013. 640 с. URL:
<https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6f42a2c4-ac1b-4c10-8272-8e1680e88ba0/content>

19. Комарницька П., Буцяк М.М. Загальні положення права інтелектуальної власності в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне законодавство». С. 224-228. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290676/284295>

20. Котенко М.В. Ознаки інтелектуальної власності як ціннісно-правового феномену. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 1. С. 33-38.

21. Борисова В. І. Інтелектуальна власність в Україні : підручник / В. І. Борисова. Харків : Право, 2012. 416 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/167/1/Intelekt_2008.pdf

22. Дзера О. В. Цивільне право України : підручник : у 2 т. / О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. Т. 1. 720 с.

23. Венедиктова І.В. Правове регулювання інтелектуальної власності. Право та інновації № 1–2 (5–6) 2014. С. 35-40. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/07/Venediktova.pdf>

24. Харитоновна О.І. Суб'єкти і об'єкти правовідносин інтелектуальної власності. Актуальні проблеми держави і права. 2011. С. 329 - 335. URL: <http://www.apdp.in.ua/v59/44.pdf>

25. Доріс Лонг, Патриція Рей, Жаров В.О., Шевелева Т.М., Василенко І.Е., Дроб'язко В.С. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування. Практичний посібник. – К.: «К.І.С.», 2007.– 448 с. URL: <https://www.nsj.gov.ua/files/1378882678IPR%20Manual%20UKR.pdf>

26. Актуальні проблеми права інтелектуальної власності : Навчальний посібник / В. К. Матвійчук, С. А. Пилипенко, Т. П. Устименко та ін.; За ред. І. С. Тімуш, Ю. В. Нікітіна, В. П. Мироненко. – К. : Національна академія управління,

2014. – 352 с. URL: <https://fpk.in.ua/images/biblioteka/aktualni-problemy-prava-intel.-vlasnosti.pdf>

27. Шишка Р.Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, 12.00.03. 2004. Одеса. 39 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca7b6552-b15f-489f-a1ea-b2d80c1a4d57/content>

28. Аврамова О. Є., Ревелюк І. С. Система суб'єктів інтелектуальної власності / О. Є. Аврамова, І. С. Ревелюк // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». – №6(980). – 2013. – С. 30 – 33. URL http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vcpiakc_2013_6_10

29. Василь Крат. Право інтелектуальної власності в практиці касаційного суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Pravo_IV_v_kas_prakt.pdf?utm_source=chatgpt.com

30. Підпригора О. О. Цивільне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 568 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A7%D0%95%D0%A0%20%D0%A6%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D0%A0%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%9F%D0%86%D0%94%D0%A0%D0%A3%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%A2%D0%9E%D0%9C%201.pdf>

31. Дзера О. В. Право інтелектуальної власності України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 432 с.

32. Стефанчук Р. О. Право інтелектуальної власності : монографія. Київ : Алерта, 2018. 412 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024>

33. Фаренюк І. Є. Ліцензійний договір у системі договорів щодо розпоряджання правами інтелектуальної власності // Підприємництво, господарство і право. 2021. № 5. С. 45–50. URL: https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/4/4_2023.pdf

34. Мироненко Н. М. Договірні форми використання об'єктів права інтелектуальної власності // Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2020. № 2. С. 92–99.

35. Дроб'язко В. С., Дроб'язко Р. В. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 352 с. URL: https://asp.knu.ua/doc/PhD_RNP_Perelik_1/RNP_Law_DVA1_denna.pdf

36. Ковальчук О. М. Цивільно-правові обмеження у сфері інтелектуальної власності // Юридична Україна. 2020. № 6. С. 38–44. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/44198270-fb58-478d-aa62-835477f5dd40/content>

37. Вавженчук С. Я. Межі здійснення прав інтелектуальної власності // Право України. 2025. № 3. С. 67–74.

38. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав: Закон України від 15,05,2018 р. № 2415 – VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#Text>

39. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15.12.1993 р. № 3688 – XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text>

40. Про правову охорону географічних зазначень: Закон України від 16.06.1999 р. № 752 – XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#Text>

41. Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів: Закон України від 05.11.1997 р. № 621/97 – ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621/97-%D0%B2%D1%80#Text>

42. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року: Конвенція, Міжнародний документ від 24.07.1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text

43. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року: Конвенція, Міжнародний документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text
44. Угода про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності: Угода, Міжнародний документ від 15.04. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text
45. Фарбер І. Є. Захист цивільних прав: теорія і практика. К. : Наукова думка, 2017. URL: <http://www.nas.gov.ua>
46. Цивільне право України : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. К. : Юрінком Інтер, 2019.
47. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільно-правові способи захисту прав інтелектуальної власності //Підприємництво, господарство і право. 2021. № 3. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua>
48. Постанова Верховного Суду від 21.01.2020 у справі № 910/8472/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua>
49. Постанова Верховного Суду від 15.06.2021 у справі № 922/445/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua>
50. Кузнецова Н. С. Проблеми захисту цивільних прав в Україні. – К. : Юридична практика, 2018.
51. Світлічна С.Ю. Способи та порядок захисту результатів інтелектуальної діяльності у мережі Інтернет. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 8. С. 152-155. URL: http://lsej.org.ua/8_2020/39.pdf
52. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402 – VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
53. Грабовська Г.М. Способи та форми захисту авторського права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 19. Том 2. 2012. С. 38-40. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cb3385c0-8c66-4f61-b29b-cafb871fe3e2/content>

54. Коросташова І.М. Форми, способи та інструменти захисту прав інтелектуальної власності. матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої Міжнародному дню інтелектуальної власності. (м. Київ, 26 квітня 2023 р.): ел. збірник. Київ: КПШім. Ігоря Сікорського, 2023.165с. URL: <http://cpdcipr.kpi.ua/article/view/278622/273291>
55. Рудницька О. П., Дем'янюк В. М. Неюрисдикційні способи захисту цивільних прав. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. Вип. 6. С. 63-69. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/40970/1/40.pdf>
56. Актуальні проблеми права інтелектуальної власності : Навчальний посібник / В. К. Матвійчук, С. А. Пилипенко, Т. П. Устименко та ін.; За ред. І. С. Тімуш, Ю. В. Нікітіна, В. П. Мироненко. К. : Національна академія управління, 2014. – 352 с. URL: [URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/aktualni-problemy-prava-intel.-vlasnosti.pdf](https://fpk.in.ua/images/biblioteka/aktualni-problemy-prava-intel.-vlasnosti.pdf)
57. Котюк О. О. Цивільне право України. Загальна частина. Київ: Юрінком Інтер, 2020.
58. Якубівський І. Є. Цивільно-правові способи захисту прав інтелектуальної власності // Вісник цивільного права. 2020. № 3. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/12/16.pdf>
59. Стефанчук Р. О. Захист цивільних прав та інтересів у суді. Київ: Алерта, 2021.
60. Мироненко Н. М. Судовий захист прав інтелектуальної власності. – К. : Право, 2019. URL: <https://pravo-izdat.com.ua>
61. Полуектов І. Цивільно-правові способи захисту прав інтелектуальної власності на комерційні позначення. URL: http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2006_4/4.pdf
62. Токарева В.О. Щодо питання захисту прав інтелектуальної власності. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7d62db36-c722-4e3e-bc2b-9ade93524a7e/content>

63. Право інтелектуальної власності : підруч. / О. С. Юнін, К. Р. Резворович, М. П. Юніна та ін. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 144 с. URL:

https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/16657/1/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%9F%D0%86%D0%92_2025%20%281%29.pdf

64. Якубівський І. Заборона неправомірного використання об'єкта як спосіб захисту майнових прав інтелектуальної власності. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/12/16.pdf>

65. Гришко І.Ю., Уткіна М.С. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності України. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 4 (33), 2010. С. 26–30. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v4_2020/8.pdf

66. Гулаткан С.В., Пашкова К.І., Ткачук А.Я. Самозахист прав інтелектуальної власності. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 11. С. 157 – 160. URL: http://lsej.org.ua/11_2021/39.pdf

67. Ульянова Г.О. Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагіату : дис. ...докт. юрид. наук : 12.00.03. 2015. 445 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/2749>

68. Дзера О. В. Цивільно-правова відповідальність: закономірності та механізми реалізації / О. В. Дзера. — Київ: Юридична думка, 2019. 312 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20452/3/konf_Maslov-2025.pdf?utm_source=chatgpt.com

69. Кузнєцова Н. С., Довгерт А. С. Сучасне цивільне законодавство України: здобутки, проблеми, перспективи / Н. С. Кузнєцова, А. С. Довгерт // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2022. № 1. С. 51–67. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1159?utm_source=chatgpt.com

70. Спасибо-Фатєєва І. В. Замітки цивіліста про тенденції пізнання права власності / І. В. Спасибо-Фатєєва // Науковий вісник Нац. тех. ун-ту. —2018. С.

29–36. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/pravoukr-2021-5-pravo_2021_5.pdf

71. Стрельник В.В., Калита А.В. Тарасенко А.Ю. Захист права інтелектуальної власності в сучасних умовах. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 79: частина 1. С. 249 – 253. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/44.pdf>

72. Інтелектуальна власність та патентознавство : підручник /Н. О. Білоусова, Н. В. Гаврушкевич, М. А. Данильченко та ін. : за ред.проф. П. М. Цибульова та доц. А. С. Ромашко. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. – 374 с. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/f10814f3-44d4-4558-b79b-b763120e293a/content>

73. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Право інтелектуальної власності : підручник. – Одеса : Фенікс, 2018.

74. Про стягнення компенсації за порушення виключних майнових авторських прав : Постанова Верховного Суду України № 6-1517цс17 від 13.09.2017 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS170575>

75. Право інтелектуальної власності : підручник / за ред. О. П. Орлюк. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 544 с.

76. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

77. Постанова Верховного Суду від 23.06.2021 у справі № 916/3470/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/97915837>

78. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 14.03.2023 у справі № 753/8408/23. URL: <https://reustr.court.gov.ua>

79. Постанова Верховного Суду від 17.11.2020 у справі № 910/8472/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/93074291>

80. МИКИТИН В.І. Цивільно-правові способи захисту майнових прав інтелектуальної власності. URL:

<https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/5a5f8c9f-ec4d-49f8-9f29-8cf7851d923c/content>

81. Постанова Верховного Суду від 20.03.2019 у справі № 761/19493/16 ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93074291>

82. Постанова Верховного Суду від 22.09.2020 у справі № 910/12030/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>

83. Постанова Верховного Суду від 17.02.2021 у справі № 910/8472/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>

84. Постанова Верховного Суду від 14.07.2022 у справі № 752/10857/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>

85. Кот О. О. Захист цивільних прав: теоретичні та практичні аспекти : монографія. Київ : Алерта, 2019. 494 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Chkup_2016_4_44

86. Постанова Верховного Суду від 12.06.2019 у справі № 910/10910/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82345679>

87. Постанова Верховного Суду від 16.01.2019 у справі № 910/16660/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78945612>

